

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ПОЛТАВСЬКА ПОЛІТЕХНІКА ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА»

Факультет філології, психології та педагогіки

Кафедра германської філології та перекладу

Рекомендовано до захисту
Протокол засідання кафедри
№11 від «22» січня 2024 р.
Завідувач кафедри Воробйова О.С
(прізвище та ініціали)

_____ (підпис)

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

**ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ТЕРМІНОЛОГІЇ У
ДОВІДКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ НАФТОГАЗОВОЇ ГАЛУЗИ**

Виконавець:

Студентка 6 курсу, групи 601-ФФ
Рева Аня Василівна

_____ (прізвище, ім'я, по батькові)

Керівник роботи:

Кушнірова Тетяна Віталіївна

_____ (прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Рецензент:

Закреницька Л.А.,
к.філол.н., доцент кафедри іноземних мов
Хмельницької гуманітарно-педагогічної
академії

Підсумкова оцінка:

за національною шкалою: _____

кількість балів: _____

Підпис керівника _____

РЕФЕРАТ

МР: 86 с., 3 додатки, 51 джерело.

Об'єкт дослідження – виконаний авторами дослідження переклад тлумачень та термінів, взятих із англomовного тлумачного словника з галузі нафти та газу.

Мета роботи – висвітлення специфіки перекладу тлумачних словників з галузі нафти та газу та визначення найпродуктивніших шляхів їх перекладу.

Методи дослідження: метод суцільної вибірки, метод порівняльного аналізу, метод кількісного аналізу, описовий метод, графічний метод.

У першому розділі роботи досліджено феномен довідкової літератури, розглянуто його з різних сторін та в кількох варіаціях, висвітлено головні характеристики словникових видань та цілі їх використання, а також встановлено роль тлумачних словників у вузькоспеціальних галузях.

У другому розділі представлені приклади використання способів перекладу лексичних одиниць та перекладацьких трансформацій при відтворенні іншою мовою матеріалів із тлумачних словників, пояснено та обґрунтовано вибір саме таких технік перекладачем, проаналізовано та доведено доцільність їх використання.

У результаті проведеного дослідження було надано кількісну статистику частоти застосування способів перекладу лексичних одиниць та перекладацьких трансформацій при перекладі словникових видань і визначено найпродуктивніші серед них.

У додатку представлені глосарій складних термінів з галузі нафти та газу, перекладених українською мовою виключно методом калькування, а також 2 діаграми, які показово ілюструють отримані у результаті дослідження статистичні дані.

Ключові слова: ПЕРЕКЛАД, СЛОВНИК, НАФТОГАЗ, СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ, ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ.

ЗМІСТ

Реферат	
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА ЯК ФЕНОМЕН: ДЕФІНІЦІЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА РОЛЬ У ГАЛУЗІ НАФТИ ТА ГАЗУ. ВАЖЛИВІСТЬ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОГО ОБМІНУ ДОВІДКОВИМИ ЗНАННЯМИ.	8
1.1. Дефініція поняття «довідкова література».	8
1.2. Класифікація видів довідкової літератури. Мета використання довідкових видань та їх характеристики.	12
1.3. Словники: сутність поняття та їх типологія. Тлумачний словник як незамінне джерело інформації.	23
Висновки до розділу 1	32
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕКЛАД ТЕРМІНОЛОГІЇ ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ГАЛУЗІ НАФТИ ТА ГАЗУ	35
2.1. Способи перекладу термінів у тлумачних словниках нафтогазової тематики.	35
2.2. Переклад словникового матеріалу у галузі нафти та газу.	43
Висновки до розділу 2	69
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76
ДОДАТКИ.....	81
SUMMARY	85

ВСТУП

Довідкова література як явище існує вже протягом тисячоліть, виконуючи на кожному етапі існування людства функцію уніфікації та систематизації наявних знань про світ. За довгий період свого існування вона набула нових форм, розширивши тим самим спектр цілей та кількість сфер вжитку.

У наші дні довідкові видання слугують незамінним джерелом інформації не тільки для людей, головним полем діяльності яких є мова, а ще й для фахівців прикладних галузей. Одним із головних векторів сучасної довідкової літератури є власне вузькоспеціальні галузі, мовні системи яких постійно зазнають змін, розширюються, і саме тому виникає постійна нагальна потреба у систематизації вже набутого вокабуляру.

Не є винятком галузь нафти та газу, яка знаходиться у постійному динамічному розвитку і термінологія якої постійно поповнюється новими термінологічними одиницями. Доволі поширеною в цій галузі практикою є створення тлумачних словників, де не тільки зібрані всі поняття цієї сфери діяльності, а ще й подані дефініції з детальними поясненнями. Фактично, такі словникові видання переймають на себе роль довідників, адже включають великий масив спеціальних знань, набутих протягом всього часу розвитку галузі, що робить їх цінним джерелом інформації для фахівців.

Практика створення таких видань існує переважно закордоном (тобто, вони є англomовними), адже динаміка розвитку галузі там значно швидша, а дослідженням у цій сфері приділяється значна увага. Володіння знаннями, акумульованими у такого роду тлумачних словниках, дало б змогу пришвидшити розвиток галузі у нашій країні та швидше опанувати нові техніки та навички. Переклад тлумачних словників з галузі нафти та газу міг би значно прискорити процес обміну інформацією та сприяв би швидшому її освоєнню і впровадженню нових знань у професійній та навчальній сферах.

Таким чином, **актуальність** нашого дослідження полягає тому, що зростаюча роль галузевих тлумачних словників як засобів збереження та передачі вузькоспеціальних знань створює причини для звернення на них особливої уваги перекладачів, а отже і для вивчення особливостей їх відтворення українською мовою. Специфіка перекладу саме довідкових видань практично не є дослідженою, а тому для лінгвістичних досліджень вивчення цієї проблематики становить особливий інтерес.

Об'єктом дослідження є виконаний авторами дослідження переклад тлумачень та термінів, взятих із англomовного тлумачного словника з галузі нафти та газу «5000 Oilfield Terms: A Glossary of Petroleum Engineering Terms, Abbreviations and Acronyms».

Предметом аналізу виступають перекладацькі трансформації та способи перекладу лексичних одиниць.

Метою нашого дослідження є вивчення специфіки перекладу тлумачних словників з галузі нафти та газу та виокремлення найдієвіших у їх контексті способів перекладу лексичних одиниць та перекладацьких трансформацій.

Мета дослідження передбачає вирішення таких **завдань**:

- вивчення феномену довідкової літератури та словників зокрема;
- дослідження важливості словників, особливо тлумачних, для галузі та її мовної системи;
- виконання власного перекладу термінів та їх тлумачень з метою подальшого аналізу;
- аналіз виконаного перекладу з обґрунтуванням доцільності та правильності використання перекладацьких трансформацій та способів перекладу, використаних у процесі його виконання;
- виокремлення найпродуктивніших способів перекладу та трансформацій для відтворення українською мовою словникового матеріалу.

Матеріалом дослідження виступає переклад шістнадцяти термінів разом з їх тлумаченнями та п'ятдесяти п'яти термінів, перекладених лише з використанням методу калькування.

Методи дослідження включають метод суцільної вибірки, використаний для відбору прикладів застосування трансформацій і способів перекладу; метод порівняльного аналізу, застосований для зіставлення тексту оригіналу та тексту перекладу; метод кількісного аналізу, застосований для встановлення статистичних даних стосовно частоти використання перекладачем способів перекладу та трансформацій; описовий метод, який був використаний у процесі збору та обробки релевантної інформації; графічний метод, що застосовувався для відображення результатів дослідження у вигляді діаграм.

Наукова новизна нашого дослідження полягає у тому, що специфіка перекладу довідкових словникових видань українською мовою, попри свою актуальність та прикладне значення, не є дослідженим питанням, особливо у контексті галузі нафти та газу.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що воно висвітлює особливості використання кожного із способів перекладу та перекладацьких трансформацій саме у контексті довідкової літератури та обґрунтовує доцільність використання кожного з них у процесі відтворення тексту такої специфіки українською мовою.

Апробація результатів дослідження була здійснена при написанні статті, опублікованої у фаховому виданні (Кушнірова Т.В., Рева А.В. Особливості перекладу робототехнічних неологізмів у художній прозі Айзека Азімова. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». 2021. № 51. Т. 3. С. 40–43.), під час виступу на IV Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми іноземної філології та перекладознавства» з доповіддю на тему «Peculiarities of Translating Oil and Gas Dictionaries into Ukrainian». До друку було подано статтю «Особливості перекладу словників нафтогазової галузі українською мовою». На VIII

Міжнародній онлайн-конференції «New Dimensions of Philology – Languages, Literature, Linguistics, Culture» яка проходила на базі факультету гуманітарних наук та інформаційних технологій Мазовецького державного університету в Плоцьку (Польща) 6-12 червня 2022 року було представлено статтю «Peculiarities of rendering robotic technological neologisms from English into Ukrainian in the collection of stories “I, Robot” by I. Asimov».

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів та висновків до них, загальних висновків та списку використаних джерел.

У вступі визначається мета, предмет роботи та завдання, виділяється об'єкт і методи дослідження, обґрунтовується актуальність вибраної теми та апробація дослідження, наукова новизна та практичне значення.

Перший розділ присвячений дослідженню феномену довідкової літератури, вивченню головних характеристик словникових видань та ролі тлумачних словників у вузькоспеціальних галузях.

Другий розділ розкриває специфіку способів перекладу лексичних одиниць та перекладацьких трансформацій у словникових виданнях, а також включає практичний аналіз виконаного перекладу.

Загальний обсяг роботи 86 сторінок, бібліографія містить 51 джерело використаної літератури. У роботі подано 1 глосарій та 2 діаграми.

РОЗДІЛ 1

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА ЯК ФЕНОМЕН: ДЕФІНІЦІЯ, КЛАСИФІКАЦІЯ ТА РОЛЬ У ГАЛУЗІ НАФТИ ТА ГАЗУ. ВАЖЛИВІСТЬ ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОГО ОБМІНУ ДОВІДКОВИМИ ЗНАННЯМИ.

1.1. Дефініція поняття «довідкова література».

Протягом всієї історії свого існування людство невпинно розвивається, відкриваючи для себе нові можливості та особливості навколишнього світу, та створюючи щось власними зусиллями, тобто привносячи в оточуючу його дійсність нові поняття, предмети та явища. Первинно обмежений світогляд почав ширитися, людина – виходити за рамки, тим самим створюючи нагальну необхідність у розширенні свого вокабуляру та уможливлуючи все складніші комунікативні ситуації.

Прагнучи пізнати та пояснити світ, а також свою сутність та природу, люди вдалися до створення філософських трактатів. Коли їх тодішня культура почала обростати все більшою кількістю подібних праць, з'явилася потреба у систематизації вже набутих знань та розмірковувань. Так, у часи Античності (ще у 4 ст. до н.е.) з'явилися перші довідкові праці енциклопедичного характеру. Творцями їх були Спевзіп, який систематизував ідеї свого вчителя Платона у вигляді нарисів з різних наук, та Аристотель – автор тодішньої літературної енциклопедії [22].

Потреба в узагальненні набутих знань закономірно стала константою у процесі розвитку людства та супроводжувала його надалі крізь століття в усіх без виключення сферах діяльності: починаючи літературою і закінчуючи прикладними галузями. Стрімке розширення світогляду та набуття знань про навколишній світ призвело до динамічного розвитку мов та значне

розширення їх словникового запасу, адже всі без винятків феномени та предмети потребують власного найменування, яке уможливило б комунікативні ситуації, в яких такі явища чи об'єкти стали б суб'єктами розмови та обміну інформацією.

Виникнення довідкової літератури стало вирішенням проблеми систематизації вже наявних та новоутворених найменувань, мінімізуючи ризик виникнення недоречних комунікативних ситуацій та непорозуміння між мовцями. Праці подібного штибу спрощують комунікацію, уможливлуючи пошук потрібної інформації та ознайомлення з нею, адже вони можуть не тільки виконувати функцію носія назв об'єктів чи феноменів, але ще й містити пояснення чи тлумачення до них.

За своєю суттю, довідкова література є різного типу виданнями, метою використання яких є набуття знань певного характеру (наукового, освітнього, галузевого тощо), розрахованих на вибіркоче читання чи ознайомлення. Матеріал тут подають лаконічно, але при цьому зберігаючи повноту викладу. Розміщують його у такому порядку, який є зручним для здійснення швидкого пошуку інформації (як правило – у словниковому) [3].

Існують різні дефініції поняття «довідкова література». Деякі з них є короткими та лаконічними, такими, які тільки вказують на сферу застосування та призначення вказаної в ній інформації. Інші є більш ємними, водночас надаючи характеристики та класифікацію її типів.

В англomовному просторі поняття «reference literature», яке є калькою українського терміну «довідкова література», не є поширеним. Натомість широко розповсюдженим там є відповідник «reference book», аналогом якого в українській мові є слово «довідник». Але в даному контексті більш прийнятним буде ототожнити поняття «reference book» саме зі словосполученням «довідкова література», адже англійський варіант в даному контексті використання має більш широке значення, аніж слово «довідник».

Так, онлайн-ресурс Cambridge Dictionary пропонує такий варіант тлумачення визначення «довідкова література» («reference book»): «книга фактів, наприклад, словник або енциклопедія, метою переглядання якої є знаходження певної інформації» [39].

Дефініцію з подібно спрощеним значенням, яке сприяє виключно розумінню випадків доцільного застосування довідкової літератури, пропонують і творці Collins Dictionary: «книга, наприклад, енциклопедія, словник тощо, з якої можна отримати інформацію» [40].

Такі тлумачення не дають вичерпної відповіді щодо сутності вище згаданого поняття, адже фокусуються вони виключно на меті, якій служать довідкові видання.

Більш ємне визначення цього явища подано в одному з українських словникових видань «Книгознавство. Термінологічний словник (редакційно-видавнича справа, журналістика, поліграфія, видавничий бізнес, інформаційно-бібліотечна діяльність)», укладачами якого є Ю.В. Бондар, О.В. Гресько, В.О. Жадько та ін.. У словнику зазначають, що довідковою літературою є «сукупність творів, призначених для швидкого отримання відомостей наукового, прикладного чи пізнавального характеру» [6, с. 149]. Укладачами також були доволі стисло виокремлені основні характеристики довідкових видань, до яких, на їх думку, входять: широта тематики, стислість і лаконічність форми викладу, практичне значення, розташування матеріалів у такому порядку, який сприяє прискоренню пошуку необхідної інформації [6, с. 149].

Джоан Рейтц у своєму словнику «Online Dictionary for Library and Information Science» використала термін «reference book», зазначаючи, що це «книга, до якої звертаються, коли потрібна авторитетна інформація; читають її при цьому вибірково, а не сторінка за сторінкою. Такі книги зазвичай складаються з серії пронумерованих або пронумерованих записів, перелічених в алфавітному порядку під заголовками або рубриками, або впорядкованих в інший спосіб [34]. У цьому ж таки словнику наголошено на

можливих варіаціях формату довідкових видань: «Довідкові видання, які містять великий об'єм інформації, можуть видаватися у форматі багатотомників, з будь-якими індексами в останньому томі. Довідкові праці, які потребують постійного оновлення, можуть випускатися серійно, іноді у вигляді окремих видань.» [34].

У одній зі статей, опублікованих в Library and Information Science Network пропонують наступний синонімічний ряд до визначення «reference book»: «reference work» та «reference resources», доводячи, що форма найменування терміну «довідкова література» в англійській мові є доволі гнучкою. Сам термін трактують у статті наступним чином: «авторитетні та спеціалізовані видання, покликані забезпечити швидкий доступ до конкретної інформації з широкого кола питань» [42]. Тут же автор зазначає, що подібні видання переважно організовані таким чином, щоб полегшити навігацію та пошук інформації, дозволяючи користувачам швидко знаходити визначення, факти, статистичні дані, пояснення або довідкову інформацію з певної теми. Призначені вони саме для вибіркового ознайомлення, а не для читання цілком, а головна їх роль в тому, що вони служать незамінним та ефективним джерелом для збору необхідних даних та поглиблення знань читача з різних галузей. Було також зазначено можливу цільову аудиторію літератури подібного стибу, якою, на думку автора, є дослідники, студенти, фахівці та особи, які шукають точну і стислу інформацію з тої чи тої теми [42].

Отже, довідкова література як явище зародилася ще до нашої ери і нині посідає чільне місце серед джерел інформації, які люди використовують у процесі навчання, роботи, наукової діяльності тощо. Виникнення довідкової літератури поклало початок необхідній систематизації наявних знань, яка, в свою чергу, значно спростила комунікацію між мовцями.

Наразі існує кілька дефініцій поняття «довідкова література», але спільні характеристики в них вказують на те, що вона є впорядкованими виданнями різного типу, основним призначенням яких є швидке отримання

інформації з теми, яка цікавить читача. Розміщують записи в ній переважно у словниковому порядку, а самі видання можуть бути багатотомними, якщо наявної інформації забагато для того, щоб вмістити її в одну книгу. Призначені такі книги не для читання повністю, «від палітурки до палітурки», а саме для вибіркового ознайомлення з даними, що в ній містяться.

1.2. Класифікація видів довідкової літератури. Мета використання довідкових видань та їх характеристики.

За довгий час свого існування довідкова література значно розширила спектр праць, які можна включити до її переліку. Якщо під час зародження даного літературного жанру існували тільки дві його форми – енциклопедія та систематизовані нариси – то зараз типологія довідкових творів охоплює все більше видань.

Наявні нині класифікації довідкових видань пропонують вносити різну кількість праць до переліку довідкової літератури.

Так, Г.М. Швецова-Водка у своєму посібнику «Типологія книги» пропонує доволі вузьку класифікацію, до якої входять енциклопедичні видання (енциклопедії та енциклопедичні словники), термінологічні словники, мовні (лінгвістичні словники), довідники тощо [18].

Натомість у словнику Online Dictionary for Library and Information Science авторства Джоан Рейтц подано ширший перелік творів, які охоплює поняття «довідкова література»: альманахи, атласи, бібліографії, біографічні джерела, каталоги, словники, довідники, дискографії та фільмографії, енциклопедії, глосарії, довідники, картотеки, посібники, щорічники тощо [34].

У статті, опублікованій в Library and Information Science Network, пропонують поділити довідкові видання на 2 основні групи: загальну та спеціальну довідкову літературу [42].

Так, згідно зі згаданою вище класифікацією, до загальної довідкової літератури відносять:

- словники;
- енциклопедії;
- посібники;
- атласи;
- довідники (зазвичай пов'язані з географічними відомостями; англ. «gazetteers») [42].

У цій же статті коротко описано призначення кожного з видань. Так, словники тут описано як джерела інформації, які надають уявлення про визначення, правильні написання й вимову, а іноді й етимологію слів. Із типів словників зазначено тільки загальні та спеціалізовані, які застосовують лише у певних галузях [42].

Натомість у 2 томі «Літературознавчої енциклопедії» укладач подає більш ємне визначення поняття «словник». Згідно згаданої енциклопедії, словником є «список заголовних слів, упорядкованих за алфавітом чи тематичним принципом; словником також називають обсяг лексики, який використовує певний автор, один із складників науково-довідкового апарату книги, в якому пояснені незрозумілі терміни» [11, с. 407].

Енциклопедії у статті описані, як вичерпні джерела, які охоплюють широкий спектр тем, надаючи детальну інформацію та довідкові матеріали з різних галузей [42].

Тут варто зазначити, що енциклопедії завжди були одними з провідних джерел знань серед довідкових видань. Про це свідчить факт їхньої давньої появи. Якщо витоки енциклопедистики сягають доби Античності, то на території України такі видання почали з'являтися набагато пізніше, проте також у доволі ранні часи. Так, перший рукопис енциклопедичного характеру

датований 1073 роком. Ним був «Ізборник Святослава», переписаний у Києві [1].

У «Великій українській енциклопедії» зазначено, що енциклопедія – це «довідкове видання, що містить узагальнені основні відомості з однієї, кількох чи всіх галузей знань та практичної діяльності, викладені у вигляді статей, розташованих за абеткою їхніх назв чи в систематичному порядку» [8].

Енциклопедія у такому вигляді, яку ми знаємо зараз, з'явилася у 18 столітті. Її автором був французький філософ та письменник Дені Дідро [8]. Висловлювався він про мету, заради якої створював свою працю наступним чином: «Справді, мета енциклопедії – зібрати воєдино всі знання, розкидані по поверхні землі; пояснити загальну систему людям, з якими ми живемо, і передати її людям, які прийдуть після нас; щоб праця минулих століть не була марною працею для століть прийдешніх; щоб наші нащадки, стаючи більш освіченими, водночас ставали більш добродішними і щасливими, і щоб ми не сконали, не заслуживши блага людського роду» [25].

В онлайн-енциклопедії Britannica зазначено, що сам по собі термін походить від грецького «enkyklios paideia», «загальна освіта», і спочатку означало цикл або повну систему навчання – тобто всебічну освіту [22]. Походження терміну відсилає до доби Античності, коли вперше праці подібного штибу і було створено.

Згідно визначення, яке надає Online Dictionary for Library and Information Science, посібником вважають «однотомний довідник компактного розміру, що містить стислу фактичну інформацію з конкретної теми, систематизовану для швидкого та зручного доступу» [34].

Звичайні онлайн-словники, наприклад, Vocabulary.com, пропонують більш стислу дефініцію: «стислий довідник, що містить конкретну інформацію про предмет або місцевість» [26], тоді як у статті, яка пропонує цю класифікацію, посібники описано як «стислі довідники, які пропонують практичну інформацію, інструкції або рекомендації з конкретних тем,

наприклад, довідники з письма, граматики або наукових методів» [42]. Перше визначення, в якому сенсі, прирівнює довідники до інструкцій (мануалів). У багатьох словниках лексеми «handbook» та «manual» представлені як синоніми, наприклад, у Thesaurus.com [48]. У другому ж випадку, слову «посібник» надано більш широке значення, яке не зводиться до гайду з використання певних предметів.

В українській же мові такий вид довідкової літератури є доволі серйозними виданнями, які широко застосовують нарівні з підручниками у закладах освіти, і які мають навчальний характер. Так, згідно з визначенням, представленим у «Українській бібліотечній енциклопедії», навчальним посібником є «різновид навчального видання, що частково чи повністю замінює підручник або доповнює його у викладі навчального матеріалу з певного предмета (курсу, дисципліни) або окремого його розділу і має відповідний офіційно наданий гриф» [16].

Атласом називають переплетену або складену в коробку колекцію карт, зазвичай пов'язаних за предметом або тематикою, з переліком географічних назв («глосарієм»), переважно надрукованим у кінці. Відомо, що перша збірка карт у палітурці була видана в Європі в середині 16 століття. Термін також використовувався у ширшому значенні – збірка карт з ілюстраціями топографічних об'єктів, портретами та зображеннями рослин і тварин, міфологічних сцен, історичних подій тощо. У більшості сучасних атласів карти надруковані в єдиному стилі та форматі, у досить узгодженому масштабі. Атлас може бути виданий як самостійне видання або як супровідний матеріал, з описовим текстом, схемами, діаграмами, таблицями тощо, або без них. Деякі з них мають спеціальну спрямованість, інші призначені для конкретного використання (дорожні атласи) [34]. Сучасні атласи можуть містити карти, схеми та географічну інформацію, зокрема фізичні карти, політичні карти, тематичні карти та інші картографічні ресурси [42].

По суті, довідник – це алфавітний список географічних назв, які вживаються або були вживані щодо місць та ландшафтних об'єктів. Вони також можуть охоплювати назви об'єктів на дні океанів, а також на планетах і Місяці. Різні за обсягом, глибиною та якістю, вони є безцінним джерелом для пошуку незліченної кількості назв місць та об'єктів, які зараз використовуються або вийшли з ужитку. Часто використовувані у поєднанні з історичними картами, довідники дозволяють дослідникам ідентифікувати місця, що викликають особливий інтерес [45].

Спеціальна довідкова література відрізняється від загальної вулжчим призначенням та колом ситуацій, в яких до подібних видань буде доцільно звернутися. Такі праці розраховані, переважно, на вулжче коло користувачів, адже вказана в них інформація є або специфічною сама по собі, або такою, яка застосовується лише у певних випадках.

Так, згідно згаданої вище класифікації, до спеціальної (або предметної, тематичної) довідкової літератури входять наступні типи праць та видань:

- індекси;
- анотації;
- бібліографії;
- каталоги;
- тематичні довідкові видання з різних галузей знань [42].

Індекси є впорядкованими в алфавітному порядку переліками позицій, що складаються з власних імен, географічних назв і предметів, які розглядаються в письмовому творі, з номерами сторінок, які скеровують читача до місця в тексті, де міститься інформація, що стосується даної позиції. В одностомних довідкових і нехудожніх виданнях будь-які індекси розміщують наприкінці книги. У багатотомних виданнях вони знаходяться в кінці останнього тому. У дуже великих багатотомних довідкових виданнях останній том може бути повністю присвячений індексам. Художні твори, на відміну від довідкової літератури, індексуються рідко. Видавець може

надавати індекс до кожного тому періодичного видання в кінці останнього номера року, в якому воно було опубліковане [34].

Загалом же, згідно визначення, поданого у статті, в якій було опубліковано класифікацію довідкових видань, індекс – це алфавітний або систематичний список, який допомагає знайти певну інформацію в книгах, журналах або інших джерелах, надаючи посилання на відповідні сторінки або розділи [42].

У словниках, наприклад, у Merriam-Webster Dictionary, індекс визначають як список (бібліографічної інформації або посилань на літературні джерела), упорядкований, як правило, в алфавітному порядку за певною ознакою (наприклад, за автором, темою або ключовим словом). У якості прикладів типів індексів наводять: 1) перелік відомостей (наприклад, тем або імен), що розглядаються в друкованому творі, із зазначенням для кожної з них номера сторінки, на якій вона може бути знайдена; 2) список компаній, акції яких торгуються на біржі, та ціни на них; 3) бібліографічний аналіз груп публікацій, який зазвичай публікується періодично [24].

Анотаціями є короткі резюме статей, дослідницьких робіт або інших публікацій, які надають стислий огляд основних положень або результатів дослідження [42].

Слово походить від лат. «annotatio» – помітка, зауваження, примітка. Існує перелік вимог, яким мають відповідати анотації, а саме: 1) доступність (така публікація мусить бути зрозумілою для читача без необхідності звернення до первинного документа); 2) змістовність (анотація має містити достатню кількість інформації, щоб читач мав змогу отримати уявлення про первинний документ (структуру, тему, цінність публікації, фактаж, художнє оформлення тощо); 3) лаконічність (обсяг такого документу має бути значно меншим, ніж у первинного (зазвичай до 500 друкованих знаків), звертати увагу читача на його головні характеристики, не вдаючись при цьому у деталі; включення у нього сторонніх відомостей не є доречним; 4) стилістика анотацій вимагає частого застосування безособових синтаксичних

конструкцій, загальноприйнятих скорочень, фраз-кліше, уникання складних для сприйняття формулювань, цитат тощо [9].

Бібліографії – це списки книг, статей або інших джерел, пов'язаних з певним питанням, автором або темою. Вони допомагають дослідникам і науковцям визначити відповідні публікації для подальшого вивчення та надають вичерпний огляд наявної літератури в певній галузі [42].

У статті, опублікованій у ВУЕ, представлено більш наукове значення, згідно якому, бібліографія – це «упорядкований перелік бібліографічних описів документів (книг, журналів, статей, картографічних, нотних, образотворчих видань, патентів, електронних ресурсів та ін.) часто у вигляді списку на яку-небудь тему або з якої-небудь галузі знань. Матеріальним втіленням бібліографічної інформації є бібліографічні посібники (бібліографічні списки, бібліографічні покажчики, бібліографічні огляди та ін.)» [4].

Бібліографія може бути повною або вибірковою. Довгі бібліографії можуть публікуватися серійно або у вигляді окремих книг. У контексті наукової публікації – перелік посилань на джерела, що цитуються в тексті статті або книги, або пропонуються автором для подальшого читання, зазвичай з'являється в кінці роботи [34].

Каталоги – це організовані бази даних фізичного світу, що слугують інструментом для пошуку людей, підприємств та організацій. Телефонні каталоги надають контактні дані окремих осіб і родин, тоді як бізнес-довідники є важливими для підприємців і фахівців, пропонуючи розуміння корпоративного ландшафту. Організаційні довідники відкривають доступ до контактів у різних установах, асоціаціях і державних органах [41].

Загалом же, каталогами є переліки осіб, компаній, установ, організацій тощо в алфавітному або класифікованому порядку, що містять контактну інформацію (імена, адреси, номери телефонів/факсів тощо) та інші релевантні дані (зв'язки, конференції, публікації, членство тощо) у стислому форматі; часто вони публікуються серійно [34].

Тематичні довідкові видання з різних галузей знань – це спеціалізовані довідкові джерела, присвячені певному предмету, темі або сфері діяльності. До них належать довідкові матеріали, присвячені конкретним предметам або дисциплінам, наприклад, літературні довідники, художні каталоги, історичні хроніки, наукові довідники або юридичні словники [42].

Кожен з цих типів довідкових видань слугує певній меті, забезпечуючи користувачам легкий доступ до інформації, допомагаючи в дослідженнях і сприяючи набуттю знань з різних галузей. Вони відіграють вирішальну роль у спрямуванні людей до відповідних джерел інформації і сприяють ефективному пошуку необхідних даних.

Однак, цю класифікацію можна назвати умовною, адже вона включає в себе далеко не всі типи довідкових видань, які існують у наші дні.

До прикладу, до жодної з виокремлених груп не увійшли тезауруси – довідкові видання, що містять синоніми, антоніми та споріднені слова для розширення словникового запасу та пошуку альтернативних виразів [42].

Чітко розмежувати довідкову літературу бодай на 2 групи – загальну та спеціальну – складно, або навіть практично не можливо, адже одні й ті ж самі типи довідкових видань загалом також носять різний характер (як загальний, так і більш звужений).

В якості прикладу можна привести велику колекцію довідкових видань з історії книги та бібліографії, яка зберігається у бібліотеці Кембриджського університету. У другій половині XIX століття видання на цю тематику спробував класифікувати Генрі Бредшоу, тодішній університетський бібліотекар. Він виокремив такі типи довідкової літератури з історії книги та бібліографії, підгрунтям для виділення яких стала тематика самих праць: загальна довідкова література; бібліографічні серії; бібліографічна теорія та застосування; бібліографії, списки літератури; бібліотечні каталоги; книжкова ілюстрація; брошурування; книжкова торгівля та колекціонування, бібліотеки; історична бібліографія; папір та виробництво паперу; видавнича

справа та розповсюдження; шрифт, друкарські шрифти, друкарські основи, друкарська фарба [43].

Варто зазначити, що ця, на перший погляд, точна класифікація, є приблизною, і охоплює вона не всі існуючі типи довідкових видань з бібліографії та історії книги, а лише ті, які були на той час наявні у вищезгаданій бібліотеці. Цей факт свідчить про складність класифікування літератури подібного стибу.

Набагато простіше виокремити конкретні цілі та мету, задля яких довідкову літературу використовують. Завдяки своїй здатності надавати швидкий доступ до конкретної інформації та надійних посилань довідкові видання стають у пригоді користувачам у різноманітні способи.

Головними цілями звернення до довідкової літератури є:

1) Пошук інформації. Довідкові видання є зручним та ефективним способом пошуку інформації з певної теми. Замість пошуку інформації в довгих текстах, доцільніше буде звернутися до словників, енциклопедій або індексів, щоб швидко знайти визначення, пояснення, факти або посилання, пов'язані з запитом [42].

2) Набуття базових знань. Довідкові видання надають базову інформацію та огляди різних тем. Вони пропонують ознайомитися зі вступними поясненнями, історичним контекстом і ключовими концепціями, що, в свою чергу, дозволяє розвинути фундаментальне розуміння теми перед тим, як зануритися в більш спеціалізовані джерела [42].

3) Проведення дослідження та навчання. Довідкова література є цінним ресурсом для провадження наукових досліджень та навчання. Вона містить достовірну інформацію, дані та посилання, які можуть знадобитися в академічних дослідженнях, написанні робіт, підготовці презентацій та доповідей тощо. Бібліографії та індекси дослідники використовують для визначення релевантних джерел для подальшого вивчення [42].

4) Розширення словникового запасу. Тезауруси та словники зазвичай використовуються для розширення словникового запасу та пошуку

синонімів, антонімів чи альтернативних мовленнєвих виразів. Вони сприяють збагаченню мови та розвитку усного мовлення, письма та спілкування загалом, пропонуючи різні варіанти лексем та їх використання і покращуючи мовні навички [42].

5) Отримання допомоги у вивченні мови та освоєнні письма. Довідкові видання, такі як граматичні посібники, посібники зі стилістики та з написання текстів, містять рекомендації щодо використання мови, правил написання та граматичних норм. Вони слугують джерелом інформації для носіїв мови і тих, хто її вивчає, сприяючи швидшому вдосконаленню навичок письма та забезпеченню точного використання мови у різних комунікативних ситуаціях [42].

6) Перевірка фактів та їх підтвердження. Довідкова література є надійними джерелами для перевірки фактів і достовірності інформації. Вони надають точну і правдиву інформацію, допомагаючи читачам перевіряти твердження, вести полеміку або уточнювати деталі перед тим, як використовувати їх у своїй роботі чи дискусіях [42].

7) Забезпечення легкого та швидкого доступу до детальних та базових знань. Альманахи, щорічники та довідники з різноманітною інформацією часто використовують для отримання загальних знань, подробиць, пов'язаних з певною тематикою або для того, щоб бути в курсі поточних подій. Вони містять різноманітні факти, статистичні дані, історичні відомості та іншу цінну інформацію [42].

Ефективне досягнення цілей використання літератури подібного стибу можливе завдяки певним характеристикам довідкових видань, які уможливллюють їх виконання поставлених для них задач. Такими характеристиками, насамперед, є:

- точні відомості (довідкові видання використовуються для пошуку точної та чітко окресленої інформації. Наприклад, у разі необхідності відшукати визначення певного терміну користувач звернеться до довідкового видання (конкретно - до словника) [41];

- широке коло джерел (для забезпечення точності та повноти даних довідники компілюють інформацію з різноманітних джерел. Сюди можуть входити авторитетні тексти, урядові публікації, академічні дослідження, історичні документи тощо) [41];
- різноманітність запропонованої інформації (довідкова література охоплює широкий спектр тем, що робить її універсальним інструментом для широкого кола запитів) [41];
- зосередження на фактах (довідкові видання мають за пріоритет фактичну та об'єктивну інформацію. Вони спрямовані на надання точних даних і не тяжіють до представлення власних поглядів, інтерпретацій чи суб'єктивного змісту) [41];
- організована доступність (інформація в довідкових виданнях організована таким чином, щоб полегшити доступ до неї. Зміст, індекси, перехресні посилання та чіткі заголовки допомагають користувачам швидко знайти потрібну інформацію, незалежно від їхніх попередніх знань з теми) [41].

Підсумовуючи все вище написане, можна зробити висновок, що виокремлення довідкових видань у певні групи є доволі складним, якщо не неможливим процесом. Пов'язано це з різноплановістю праць довідкового характеру та їх розрізною тематикою.

Тим не менш, певні класифікації все ж існують. Так, згідно однієї з них, довідкова література умовно поділяється на 2 групи – загальну та спеціальну (предметну, тематичну). До першої групи належать словники, енциклопедії, посібники, атласи, довідники. Друга група включає індекси, анотації, бібліографії, каталоги, тематичні довідкові видання з різних галузей знань.

Головні цілі використання довідкової літератури є пошук інформації, набуття базових знань, проведення дослідження та навчання, розширення словникового запасу, отримання допомоги у вивченні мови та освоєнні письма, перевірка фактів та їх підтвердження, забезпечення легкого та швидкого доступу до детальних та базових знань.

До основних характеристик видань подібного штибу відносять точні відомості, широке коло джерел, різноманітність запропонованої інформації, зосередження на фактах і організовану доступність.

1.3. Словники: сутність поняття та їх типологія. Тлумачний словник як незамінне джерело інформації.

Мова є структурованою системою спілкування, головними складовими якої є граматики та лексика. Вона являє собою основний засіб, який уможлиблює передачу значень, як в усній, так і в письмовій формі. Мова характеризується культурним та історичним розмаїттям, зі значними варіаціями, що спостерігаються в різних культурах і в часі [32]. Ще за давніх часів ці відмінності спонукали до знаходження шляхів уможливлення та полегшення комунікації між людьми – представниками різних культур та народів.

Мова за своєю природою є динамічним явищем, яке постійно змінюється та еволюціонує. Це пояснюється стрімким розвитком людства, послуговувача мови. Нові здобутки та відкриття супроводжуються потребою в нових найменуваннях, а отже і в постійному доповненні словникового запасу до цих пір неіснуючими лексемами.

Перманентна тенденція до виникнення нових понять вимагає систематизації наявних у мові лексичних одиниць. Їх уніфікація надає змогу уникнути недоречних комунікативних ситуацій та нерозуміння між мовцями. Саме з цією метою – унормованості вживання лексичних одиниць мови та задля розуміння їх дефініцій – було створено словники, довідкові видання, головною ціллю яких є полегшення процесу спілкування.

Потреба в глибокому розумінні мови та специфічних її аспектів, як лексичних, так і граматичних, разом з необхідністю розуміння носіїв інших мов та уможливленні створення екологічних комунікативних ситуацій за їх

участі робить словники одними з найнеобхідніших видів довідкової літератури на сьогодні.

Як і жанр довідкової літератури в цілому, словники виникли ще в древні часи. Найдавнішими відомими словниковими працями були клинописні таблички з двомовними шумеро-аккадськими переліками слів, знайдені в Еблі (територія сучасної Сирії) і датовані приблизно 2300 роком до н.е. [27].

Найпершими англомовними словниками були глосарії французьких, іспанських або латинських слів разом з їхніми визначеннями англійською мовою. Саму ж лексему «словник» («dictionary») винайшов англієць Джон Гарланд у 1220 році – він написав книгу «Dictionarius» («Словник» в перекладі з латини) [30]. Першим неалфавітним переліком 8000 англійських слів (тобто спробою систематизації лексикону за допомогою свого роду одномовного словникового видання) була праця, яка носила назву «Elementarie», створена Річардом Малкастером у 1582 році [38].

Перший український саме друкований словник належить авторству Лаврентія Зизанія. Він носив назву «Лексис» і був виданий у 1596 році [13, с.59]. Потужним поштовхом для розвитку українських довідкових видань стала праця Єпіфанія Славинецького «Лексиконъ латинській», датована кінцем 30-х – початком 40-х років 17 століття – латинсько-церковнослов'янський словник української редакції, який містив у собі 27000 статей. Цей переклад довідкової праці з латини на церковно-слов'янську мову став взірцем перекладацького мистецтва того часу. За відсутності необхідних відповідників у мові перекладу автор добирав їх з розмовної української, утворював абсолютно нові лексеми за правилами і зразками української та церковно-слов'янської мов, використовував кальки, вдавався до залучення запозичень, тлумачив деякі слова [17, с. 297]. Переклад словникової праці відіграв значну роль у розвитку та збагаченні тодішніх української та церковно-слов'янської мов.

Згідно Merriam Webster Dictionary, термін «словник» має чотири тлумачення: 1) довідкове джерело в друкованій або електронній формі, що містить слова, зазвичай упорядковані в алфавітному порядку, а також інформацію про їхні форми, вимову, функції, етимологію, значення, синтаксичне та ідіоматичне вживання; 2) довідкове видання, в якому в алфавітному порядку перераховані терміни або назви, важливі для певного напрямку або виду діяльності, разом з обговоренням їхніх значень і сфер застосування; 3) різновид довідкового видання, що містить слова однієї мови в алфавітному порядку та їхні значення або переклади іншою мовою; 4) комп'ютеризований список (елементів даних або слів), що використовується для довідок (для пошуку інформації або обробки текстів) [23].

Дослідники зазначають, що з часом словникові праці схильні втрачати свою актуальність. Каталізатором цього стає те ж саме, що спричинило до необхідності появи словників – розвиток суспільства, а отже і мови, і набуття лексемами нових значень. Проте вірогідна застарілість словникового матеріалу в майбутньому не зводить нанівець і навіть не зменшує актуальності подібних видань у теперішньому, адже первинною їх функцією є систематизація та уніфікація.

Так, Річард Нордквіст у своїй статті «The Features, Functions, and Limitations of Dictionaries» наводить наступну тезу: «Написання словника ... не є справою створення авторитетних тверджень про «істинні значення» слів, натомість завдання його полягає в тому, щоб якнайкраще зафіксувати, що ті чи інші слова означали для авторів у далекому чи близькому минулому. Укладач словника – це історик, а не законодавець. Якби ми, наприклад, писали словник у 1890 чи навіть у 1919 році, ми могли б сказати, що слово «транслявати» («broadcast») означає «розкидати» («to scatter»), (насіння, наприклад), але ми не могли б постановити, що з 1921 року найпоширенішим значенням цього слова має стати «поширювати звукові повідомлення і т. ін. за допомогою радіопередачі». Отже, вважати словник «авторитетом» означає приписувати укладачеві словника дар пророцтва, яким не володіє ні він, ні

будь-хто інший. Вибираючи слова, коли ми говоримо чи пишемо, ми можемо керуватися історичним досвідом, який надає нам словник, але ми не можемо бути зв'язані ним. Зазирнувши під «капот», п'ятсот років тому ми мали б побачити ченця, а сьогодні – автомобільний двигун.» [33].

Проте на цінність словникових видань згадана вище особливість не має значного впливу. Довідкова література цього стибу, яка є актуальною для сьогодення, здатна служити цінним джерелом інформації. Такі видання виступають у ролі обширних репозиторіїв слів, дозволяючи користувачам розширювати свій словниковий запас, вдосконалювати мовні навички та знаходити необхідну їм інформацію з певної галузі (в разі якщо мова йде про спеціалізовані словникові видання).

Автори довідкового видання «Українська мова: Енциклопедія» пропонують дві дефініції для поняття «словник»: 1) словниковий склад мови, тобто лексика; 2) довідкове зібрання у формі книги (тепер і в електронному варіанті) слів, а також інших мовних одиниць, яке містить інформацію про їхнє значення, особливості вживання, будову, походження тощо, чи їх переклад іншою мовою (мовні, або філологічні, лінгвістичні, словники) або про поняття та предмети, що ними позначаються (енциклопедичні словники) [17 с. 610].

Деякі дослідники розрізняють скорочені та нескорочені словники. Перші визначають як «ресурс, який дає визначення вибраних слів і термінів, уточнює написання, визначення та вимову, пояснює, як слова вживаються, а також допомагає знайти синоніми та антоніми» [29]. Нескороченими словниками є «джерела, що містять повний перелік слів і термінів з визначеннями та допомагають знайти синоніми й антоніми» [29].

Разом із зазначеними вище типами словників було названо ще три, які вочевидь є підвидами двох попередніх, ширших за охопленням інформації, яка в них міститься, разом з прикладами видань. Так, галузеві (тематичні) словники зосереджені на лексиці певного напрямку (фаху) чи галузі знань [29]. В якості прикладу такого словника було запропоновано «The Penguin

dictionary of science» [21]. Етимологічні словники, які також увійшли до переліку авторів, містять інформацію про історію походження слів і те, як змінювалися їхні значення [29]. Прикладом слугує «An etymological dictionary of the English language» [46]. Двомовні словники, за інформацією, наведеною авторами, наводять визначення слів та термінів, що використовуються носіями двох мов, представлених у словнику [29]. «Oxford beginner's Chinese dictionary» є одним із добрих прикладів двомовних видань [36].

У «Літературознавчій енциклопедії» наведено різні класифікації словників, укладених опираючись на різноманітні ознаки. Так, згідно представленої в ній інформації, за призначенням поданого лексичного матеріалу словники поділяють на лінгвістичні та енциклопедичні. Для виокремлення сутності етимологічного словника було дібрано наступну характеристику: цей тип словників є таким, в якому пояснені поняття, що позначають явища, події та предмети. Розрізняють довідкові видання також за обсягом матеріалу – вони можуть бути універсальними (в такому разі вони окреслюють масив понять з різних галузей знань) або спеціальними (присвяченими лише певному аспекту знань). Характер підготовки словникового видання також є аспектом, що впливає на класифікування – згідно йому, вони бувають індивідуальними та колективними [11].

Особливої уваги варті лінгвістичні словники, об'єктом яких є, власне, слова. Серед них вирізняють тлумачні (пояснюють дефініції лексем, вказують сферу їх вжитку та використання, подають стилістичні та граматичні особливості тощо) та термінологічні (включають певний масив термінів з певної галузі науки, виробництва, мистецтва тощо). Існує ще багато типів лінгвістичних словників: перекладні (дво- та багатомовні), граматичні, орфоепічні, орфографічні, етимологічні, фразеологічні, топонімічні, ономастичні, історичні, словотвірні. Доволі поширеними є словники антонімів, синонімів, омонімів, паронімів, неологізмів, скорочень і т.д.. Орфографічні та орфоепічні словники, а також довідники відображають норми літературної мови [11].

У праці «Українська мова: Енциклопедія» представлена інша класифікація мовних (лінгвістичних) словників. Тут їх поділяють на одномовні та перекладні. Автор зазначає, що першим в українській лексикографії виник жанр саме перекладних словників, адже закономірно, що у мовах з недостатнім стильовим та соціальним функціонуванням, він переважає над жанром одномовних словникових видань. Для уможливлення виникнення одномовних словників необхідна розвинена до достатнього рівня структурна розвиненість мови та належний рівень мовної культури, тоді як для виникнення перекладних праць ці фактори не є рушійними. Словниковими працями, які потребують для свого створення високої майстерності та високого рівня розвиненості мовної системи, автор вважає тлумачні словники, які називає «вершиною словникарства» [17, с. 611].

Перекладні словники тут, як і в попередній праці, поділяють на двомовні та багатомовні (перших існує переважна більшість, другі ж створюють за спеціальної потреби), тоді як ознак, за якими класифікують одномовні словникові праці, наведено значно більше. Також зазначено, що окремі жанри одномовних словників існують і серед перекладних, наприклад, фразеологічний та синонімічний словники, міжмовних онімів і так званих «фальшивих друзів перекладача» [17, с. 611].

Класифікація одномовних словникових праць більш розмаїта. Так, вони поділяються: 1) за рівнями мови – лексичні, граматичні, пареміологічні, фразеологічні, словники крилатих слів та афоризмів, морфемні та словотвірні словники тощо; 2) аспектами опису слова – на тлумачні, які представляють слово в різних його аспектах, та словники, які відображають окремі його аспекти (його лексико-семантичні відношення (словники синонімів, антонімів, паронімів, омонімів) і лексичну сполучуваність); 3) з погляду історичної перспективи та динаміки розвитку мови – на історичні словники та словники неологізмів [17, с. 611].

Якщо у минулих працях одномовні словники були окремою від перекладних словників обширною групою довідкових видань, то у посібнику

«Книгознавство. Термінологічний словник: редакційно-видавнича справа, журналістика, поліграфія, видавничий бізнес, інформаційно-бібліотечна діяльність» їх звели до однієї групи і назвали перекладними [6, с. 262].

Така класифікація не є доцільною та правильною, адже основна функція одномовних словників полягає в тому, щоб пояснювати значення або певний аспект тої чи тої лексеми, а не наводити відповідники поданих слів у інших мовах. Проте, на нашу думку, доцільним є переклад тлумачних словників – одного з видів одномовних словникових видань – а конкретно переклад саме галузевих (тобто, термінологізованих) їх видів, адже переклавши подібні словникові праці, особливо ті, що є найсучаснішими, носії мови перекладу отримають нові знання та відомості з певної галузі.

В англійській мові існує дві варіації поняття «тлумачний словник»: «explanatory dictionary» та «defining dictionary», хоча перше зустрічається набагато частіше. Вони «надають визначення значень слів у статтях, які в них містяться. Вони також можуть надавати додаткову інформацію, яка стосується вимови, граматики, етимології тощо» [44]. Тлумачні словники тут також прирівнюють до загальних одномовних словників [44], що не є правильним, адже «одномовні словники» – це збірне поняття, яке, як показали наведені вище класифікації словникових видань, охоплюють широкий та розмаїтий спектр праць.

Наразі не було представлено класифікації тлумачних словників, але можна з певністю сказати, що їх можна розділити принаймні на 2 групи – загальні (які наводять значення широковживаних слів) та галузеві (або ж спеціальні – такі, що тлумачать лексеми, притаманні лише певній галузі знань). Останні будуть вирізнятися великою кількістю термінів та наукових понять та потребуватимуть частих перевидань, адже стрімкий розвиток галузі науки та техніки сприятиме постійному доповненню та оновленню словникового запасу.

Термінологія, як специфічний шар лексики, становить основу вузькоспеціальних текстів та видань, в тому числі словникових. Поняттю

«термінологія» надають три значення: 1) наука про терміни (у цьому значенні даному йому надано синонім «термінознавство»); 2) фахова лексика у складі всіх слів певної мови (наприклад, «термінологія української мови»); 3) спеціальна лексика, яка обслуговує певну галузь науки чи техніки (наприклад, «лінгвістична термінологія») [2, с. 11].

Дослідниця Т.І. Панько у своїй роботі стверджує, що «основу кожної термінологічної системи ... становлять власне національні слова, що увійшли в науковий обіг шляхом їх дефінування» [14]. Ми лише частково погоджуємося з цим твердженням, оскільки очевидним є той факт, що не лише деякі вузькоспеціальні термінології, а й самі галузі, для яких вони були розроблені, прийшли до наших сприйняття і мови з інших країн, а отже базою для подібної терміносистеми будуть слугувати не власне українські терміни. Тому постійно постає потреба у перекладі праць, присвячених тій чи тій сфері науки та техніки, адже шляхом перекладу актуальних термінологій можна швидко досягти збагачення мови новими термінами та поняттями, а отже і пришвидшити розвиток тутешніх галузей.

Складовими частинами української науково-технічної термінології є терміносистеми таких наук, галузей техніки і виробництва, як електротехніка, машинобудування, залізнична техніка тощо [12]. Зважаючи на те, що структуру термінологій різних мов можна умовно вважати ідентичною, зі слів дослідниці ми зробили висновок, що термінологія тієї чи тієї мовної системи складається з терміносистем тих наук, лексичні одиниці яких у ній функціонують.

Головною особливістю термінів – головних структурних одиниць термінологій – є вузькість та спеціальність їх значення. Але якщо брати до уваги те, що вони можуть бути запозичені до мовної системи галузі науки та техніки із шару так званої загальноживаної лексики, цю їх особливість можна бодай частково піддіти сумніву. Як зауважив науковець А.С. Д'яков, поняття «термін» погано піддається демінуванню [2, с. 10].

Загалом же, термін – це слово або словосполучення, що використовується для опису предмета або для позначення поняття, особливо в певному різновиді мови або галузі знань [37].

Тлумачні словники також називають «глосаріями» – зібраннями маловживаних слів з поясненнями [11, с. 230]. Раніше це поняття застосовувалося переважно до застарілих слів, зараз же, враховуючи тенденцію до набуття кожною галуззю власної специфічної системи лексем, воно стало синонімом «тлумачного словника» певного поля технічної чи наукової діяльності.

Такі словники є цінним джерелом інформації, як для фахівців певної галузі техніки, так і для її дослідників. Тлумачні словники цілком можуть виконувати роль довідників, як от наприклад електронний тлумачний словник «The SLB Energy Glossary», який є у вільному доступі в режимі онлайн, основною функцією якого, як зазначають розробники, є допомога фахівцям та експертам у галузі техніки поглибити розуміння енергетичної системи, яка знаходиться у стані постійного розвитку [49].

Кількість подібних глосаріїв, особливо у галузі нафти та газу, постійно зростає. На нашу думку, це можна пояснити тим, що на сьогодні вони є визнаними джерелами достовірної інформації, пов'язаними з галуззю науки та техніки. У подібних виданнях відображено досвід фахівців галузі, результат їх роботи та досліджень і акумульовано їх знання. Переклад тлумачних словників іншими мовами значно пришвидшив би обмін знаннями між колегами з різних країн і тим самим посприяв би швидшому розвитку галузі по всьому світу.

Отже, словникові праці, подібно самому жанру довідкової літератури, виникли у давні часи (приблизно 2300 рік до н.е.). Словники окремих мов виникали у різний час у відповідності з потребами тодішнього суспільства та рівнем розвитку мовної системи, якою те послуговувалося. Переклад словникових праць часом відігравав значну роль у розвитку та збагаченні

лексичного запасу мови за рахунок запозичень з інших – тих, які слугували мовою оригінального словникового тексту.

За своїм характером та особливостями, словники поділяють на лінгвістичні та енциклопедичні, етимологічні, універсальні та спеціальні, індивідуальні та колективні тощо.

Лінгвістичні словники традиційно поділяють на два види – одномовні та перекладні.

До перших відносять тлумачні словники – видання, у яких розкривається сутність того чи того поняття або предмету.

Висновки до розділу 1

Мова є динамічним явищем, яке невпинно розвивається паралельно зі своїм послуговувачем – людиною, тобто суспільством загалом. Ще за доби Античності, коли, прагнучи пізнати себе та навколишній світ, люди значно розширили словниковий запас своєї мови, постала потреба у систематизації набутих знань та досвіду. Так у 4 ст. до н.е. з'явилися перші довідкові праці енциклопедичного характеру.

Загалом, довідкова література є різного роду виданнями, основною ціллю використання яких є набуття знань певного характеру. Розраховані вони на вибіркоче читання і ознайомлення. Матеріал у них зазвичай подано лаконічно, але при цьому зі збереженням повноти викладу. Розміщують його, як правило, у словниковому порядку.

Термін «довідкова література» охоплює широкий спектр праць різного призначення та наповнення, до яких відносять альманахи, атласи, бібліографії, біографічні джерела, каталоги, словники, довідники, дискографії та фільмографії, енциклопедії, глосарії, довідники, картотеки, посібники, щорічники тощо.

Довідкові видання поділяють на 2 основні групи: загальну та спеціальну довідкову літературу. До першої входять словники, енциклопедії, посібники, атласи і довідники. Друга ж включає в себе індекси, анотації, бібліографії, каталоги і тематичні довідкові видання з різних галузей знань.

Основними характеристиками довідкової літератури є точні відомості, широке коло джерел, різноманітність запропонованої інформації, зосередження на фактах і організована доступність.

Термін «словник» має кілька тлумачень: 1) довідкове джерело, що містить слова, переважно упорядковані в алфавітному порядку, а також інформацію про певні його характеристики; 2) довідкове видання, в якому перераховані терміни або назви, важливі для певного напрямку або виду діяльності, разом з їхніми значеннями і сферами застосування; 3) тип довідкового видання, яке містить слова однієї мови в алфавітному порядку та їхні значення або переклади іншою мовою; 4) комп'ютеризований список (елементів даних або слів), що використовується для довідок.

За призначенням представленого лексичного матеріалу словники поділяють на лінгвістичні (тлумачні, термінологічні, перекладні (дво- та багатомовні), граматичні, орфоепічні, орфографічні, етимологічні, фразеологічні, топонімічні, ономастичні, історичні, словотвірні) та енциклопедичні.

Тлумачні словники пояснюють значення слів, надають їх граматичну і стилістичну характеристики, а також приклади їх вживання в контексті та інші відомості. Такі словникові видання можна поділити на загальні та спеціальні (галузеві).

Ключовими для них поняттями є «термінологія» (фахова або спеціальна лексика, що обслуговує певну галузь науки чи техніки) та «термін» (лексична одиниця, яка використовується для опису предмета або позначення поняття, особливо в певних галузях).

Тлумачні словники є цінним джерелом інформації для фахівців певної галузі техніки і цілком можуть виконувати роль довідників. Переклад таких

словникових видань здатен посприяти швидкому обміну знаннями та досвідом між фахівцями різних країн.

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕКЛАД ТЕРМІНОЛОГІЇ ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ У ГАЛУЗІ НАФТИ ТА ГАЗУ

2.1. Способи перекладу термінів у тлумачних словниках нафтогазової тематики.

Перекладацька діяльність є комплексним та різнобічним процесом, суть якої полягає в передачі змісту тексту мовою оригіналу за допомогою еквівалентного тексту мовою перекладу [47].

Перекладацька діяльність суттєво впливає на мову, якою власне виконується переклад, адже перекладач через свій текст часто вводить лексику (рідше – навіть граматику чи синтаксис) мови оригіналу. Проте у більшості випадків це має позитивний вплив на мову, яка тут виступає реципієнтом запозичень, адже нововведені кальки та лексеми збагачують її вокабуляр. Перекладачі справляли великий вплив на процес формування мов, на які вони перекладали [20].

У зв'язку зі складністю та трудомісткістю процесу перекладу, починаючи з 40-х років минулого сторіччя, з перемінним успіхом здійснювалися спроби автоматизувати, механічно полегшити роботу перекладача [51]. Тут слід зазначити, що автоматизація перекладу не означає виключення самого перекладача з нього. Це неможливо через одну з особливостей мови, а саме контекст – семантико-граматичну й комунікативну єдність елемента тексту із його ситуативним оточенням, яка визначає його смисл та його розуміння і сприйняття реципієнтом [15, с. 517].

Поява Інтернету сприяла розвитку світового ринку перекладацьких послуг і полегшила «мовну локалізацію» [31] – процес адаптації перекладу продукту до певної культури, країни або ринку [28].

Особливо важливим нині є переклад термінологій специфічних галузей знань, таких, як, наприклад, галузь видобутку нафти та газу, адже постійне винайдення нових технологій та шляхів оптимізації старих тягне за собою утворення нових вузькоспеціальних термінологічних лексем. Ба більше, останнім часом глобально було взято курс на обмін досвідом з фахівцями з різних країн світу. Про це свідчать утворення все більшої кількості інтернаціональних галузевих спілок за участі крупних провідних компаній та фахівців зі світовим іменем, які діляться найновішим професійним досвідом із зарубіжними колегами. Питання уможливлення комунікації тут постає гостро. Переклад є тим єдиним інструментом, який зможе її забезпечити. Тому і питання дослідження особливостей перекладу у тій чи тій галузі (в даному випадку – нафтогазовій) є як ніколи актуальним. Тлумачні словники тут є незамінним інструментом, який сприяє уможливленню фахової комунікації, та одним із провідних джерел знань для спеціалістів.

Переклад словникових науково-технічних текстів, особливо у галузі нафти та газу, мовна система якої вирізняється високим ступенем специфічності, є за своєю суттю складним процесом, який вимагає від фахівців з перекладу вміння долати труднощі, зумовлені відмінностями мови оригіналу та мови перекладу і розбіжностями у специфіці науково-технічного мовного матеріалу загалом.

Дослідник В.І. Карабан наголошує на наступних жанрово-стилістичних проблемах, які виникають під час перекладу текстів подібного стибу:

- 1) врахування особливостей жанру і стилю при перекладі (наприклад, вживання у тексті розмовної лексики у англomовному науковому дискурсі і недопустимість використання подібних лексем в українському);
- 2) переклад сталих необразних фраз (так звані фрази-кліше, які передаються мовою перекладу властивими вже їй сталими висловами,

наприклад словосполучення «in terms of», яке часто фігурує у текстах науково-технічного жанру, має наступні сталі відповідники: «з точки зору», «в плані», «у вигляді»);

3) переклад образної фразеології (в англомовних текстах зустрічається частіше у зв'язку з менш жорсткою стандартизацією жанру);

4) переклад метафоричних термінів (вони, як правильно, зафіксовані у перекладних словниках і мають сталі еквіваленти, наприклад, «coal basin» – «вугільний басейн»);

5) розмовні елементи в англійських науково-технічних текстах (у зв'язку із суворішими нормами українського науково-технічного дискурсу часто при перекладі доводиться замінити розмовні елементи англійської мови на більш нейтральні, які притаманні українському науково-технічному жанру, наприклад, «everything» у кінці речення є більш просторічним; при перекладі його варто замінити на більш формальне «та ін.») [5, с. 455-467].

Крім вже згаданих вище проблем, дослідник наголошує також на існуванні лексичних труднощів при перекладі науково-технічних текстів: багатозначність термінів та вибір їх адекватного словникового відповідника у мові перекладу, специфіка вживання загальнонародної лексики у текстах такого жанру, правильне застосування способів перекладу лексичних одиниць, визначення меж допустимості застосування перекладацьких лексичних трансформацій, передача іншою мовою термінів-неологізмів, так звані «фальшиві друзі» перекладача, іншомовні терміни в англомовних науково-технічних текстах тощо [5, с. 273].

Перераховані вище складнощі, які виникають у процесі перекладу вузькоспеціальних науково-технічних текстів, спонукають до знаходження найоптимальніших та найдієвіших способів передачі форми та змісту написаного іншою (у нашому випадку – українською) мовою.

Виконуючи переклад, фахівець вимушений постійно вдаватися до застосування перекладацьких трансформацій – значних та незначних змін у структурній формі мовних одиниць, які здійснюються з метою досягнення

адекватності перекладу. Їх здійснюють або через несумісність засобів вираження у мовах оригіналу та перекладу, що унеможлиблює передачу деяких лексичних одиниць іншою мовою, або задля збереження стилю тексту мови оригіналу і виразності її смислових одиниць [7, с. 361].

У англомовному інфопросторі перекладацькі трансформації часто можна зустріти під назвою «методи перекладу». Їх ділять на 2 групи: методи прямого перекладу (Direct Translation Techniques) та методи непрямого перекладу (Indirect Translation Techniques). До перших відносять запозичення, калькування та дослівний переклад, друга ж група включає перестановку, модуляцію, добір еквівалента, адаптацію (культурну заміну), компенсацію, редукцію (те ж саме, що вилучення в українських класифікаціях) та розширення (аналогічно додаванню) [50].

В.І. Карабан, натомість, окремо виділяє способи перекладу лексичних одиниць і перекладацькі трансформації [5].

На думку дослідника, існує вісім способів перекладу лексичних одиниць:

1) добір словникових відповідників: ними вважаються лексичні одиниці мови перекладу, які носять те ж саме значення, що і дана лексема у мові оригіналу. Такі слова називаються еквівалентами (наприклад, «blasthole drill» – «бурильна машина»). Науковець виділяє одно- та багато еквівалентні лексичні одиниці [5, с. 279];

2) вибір варіантного відповідника: закономірним є те, що неоднозначні слова мови-оригіналу мають декілька варіантів відповідників у мові перекладу. В такому випадку перекладач, як правило, з'ясовує значення лексеми виходячи з контексту, в якому її застосовано (наприклад, термін «insulator» має кілька відповідників в українській мові – «ізолятор», «діелектрик», «ізоляційний матеріал». Перекладач буде вимушений обирати, яку лексему варто застосовувати у контексті тексту, який підлягає перекладу) [5, с. 279];

3) транскодування: спосіб перекладу лексичних одиниць, при застосуванні якого графічна і звукова форми слова у мові оригіналу передаються літерами алфавіту мови перекладу. Існує чотири типи даного способу перекладу слів іншою мовою: транскрибування (звукова форма лексеми мови оригіналу передається літерами мови-реципієнта, наприклад «resistor» – «резистор»), транслітерування (слово мови оригіналу передають по літерах абетки мови перекладу, наприклад, «marketing» – «маркетинг»), змішане транскодування (транскрибування із застосуванням елементів транслітерування: «altimeter» – «альтиметр»), адаптивне транскодування (слово у мові оригіналу адаптують до граматичних та фонетичних особливостей мови перекладу, наприклад «nipple» – «ніпель») [5, с. 282];

4) калькування: при застосуванні даного способу перекладу відповідником складного терміна мови оригіналу найчастіше вибирають перший по порядку відповідник кожного елемента термінологічної одиниці у словнику мови перекладу (наприклад, «ore yard» – «рудний двір») [5, с. 286];

5) контекстуальна заміна: при застосуванні цього способу перекладу відповідником слова мови оригіналу стає таке слово мови перекладу, яке не є його прямим словниковим відповідником, але натомість підібране із врахуванням контексту («Materials are *anything* from which products can be made». «Матеріали – це *все те*, з чого можна виробити вироби») [5, с. 287];

6) смисловий розвиток: тут використовують таке слово мови перекладу, значення якого є логічним розвитком значення лексеми мови оригіналу («Additional evidence *comes from* comparative studies of living animals and plants». «Додаткові докази *можна отримати* через порівняльні дослідження існуючих тварин та рослин») [5, с. 289];

7) формальна негативація: у процесі її використання форму лексичної одиниці мови оригіналу замінюють на протилежну (позитивну на негативну), а зміст перекладної лексеми залишається переважно подібним (to ignore – не помічати; to disable – закривати, блокувати; not impossible – можливий) [5, с. 291];

8) описовий переклад: спосіб перекладу нових лексичних одиниць, при використанні якого лексеми мови оригіналу змінюють на словосполучення (або на більше за кількістю компонентів словосполучення) мови перекладу, яке адекватно передає її зміст. Використання цього перекладацького прийому прийнятне тільки в тому випадку, коли у мові-реципієнті відсутній словниковий відповідник перекладної лексеми [5, с.297].

Перекладацькі трансформації в контексті речення і всього тексту перекладу є явищем більш серйозним і має більший вплив порівняно зі способами перекладу лексичних одиниць, оскільки вони можуть змінювати не тільки лексичні компоненти речення, а і його граматичну будову. Разом з тим, без їх застосування неможливо виконати адекватний переклад через кардинальні розбіжності у граматичній структурі англійської та української мов. Тому розуміння того, які існують трансформації і принцип їх застосування є ключовими моментами у виконанні адекватного перекладу.

У тій же праці В.І. Карабан виділяє такі типи перекладацьких трансформацій:

1) конкретизація значення слова: її застосування зумовлене відмінностями у функціональних характеристиках прямих відповідників лексеми мови оригіналу та традиціях мовлення. Внаслідок її використання термін з ширшим значенням замінюють термінологічною лексемою, яка має вужче значення. У зв'язку з дуже широким значеннєвим діапазоном лексем англійської мови застосування такої перекладацької трансформації при виконанні перекладу українською мовою є цілком доцільним, оскільки остання тяжіє до конкретики («The focus is on the description of the selection process itself». «Тут увага зосереджується на опису самого процесу відбору») [5, с. 300];

2) генералізація значення слова: полягає у заміні лексеми мови оригіналу з вужчим значенням на еквівалент у мові перекладу з більш широким, загальним значенням. Найчастіше застосовується при перекладі загальнонаукових термінологічних одиниць. Дану перекладацьку

трансформацію слід використовувати обачно, оскільки при її застосуванні точність інформації може бути порушена («The first factories *were driven by water*». «Перші фабрики *працювали на воді*») [5, с. 306];

3) додавання слова: суть її полягає у доповненні тесту перекладу словами, які не було використано в оригінальному тексті. Важливим є те, що дана лексична трансформація має бути застосована у такий спосіб, щоб зміст тексту, який потрібно передати іншою мовою, не було змінено або взагалі втрачено. Тобто, змін може зазнавати тільки імпліцитний (не виражений в поверхневій структурі) смисл тексту («*Stability and control are the major problems in devising such machines*». «*Забезпечення стабільності роботи та надійності управління – ось головні проблеми в конструюванні таких машин*») [5, с. 309];

4) вилучення слова: є протилежним описаній вище трансформації процесом – слова, які репрезентують імпліцитний смисл тексту оригіналу вилучають з метою відповідності лексичним та граматичним нормам мови перекладу, але тільки за умови, що такі зміни не впливають на зміст тексту, який перекладають («*The proposal was rejected and repudiated*». «*Цю пропозицію було відкинуто*») [5, с. 311];

5) заміна слова однієї частини мови на слово іншої частини мови: в силу розбіжностей у граматичній та лексичній будовах української та англійської мов іноді складно, або навіть неможливо знайти еквівалент тієї ж частини мови, що й в тексті-оригіналі. Тому у таких випадках доцільним є застосування цієї лексичної трансформації, яка, закономірно, тягне за собою ще й граматичні зміни («*Mechanical engineers also design machine components*». «*Інженери-механіки також проектують і розробляють деталі машин*») [5, с. 312];

б) пермутація (перестановка слова): суть її полягає в тому, що лексичні компоненти міняють місцями. Найчастіше її застосовують при перекладі словосполучень та фраз. Порядок їх складових змінюють у зв'язку

з розбіжностями у принципах формування словосполучень у мовах оригіналу та перекладу [5, с. 314].

Не всі з вищезазначених способів перекладу та перекладацьких трансформацій є однаково ефективними при роботі з довідковими текстами науково-технічного жанру, а особливо у галузі нафти та газу, адже вони вирізняються специфічністю, що, в свою чергу, вимагає особливого підходу при передачі їх іншою мовою. Тому, добір саме тих засобів, які приведуть до бажаного результату перекладацької діяльності – коректно та адекватно перекладеного словникового тексту – є однією з основних задач фахівця, який працює з мовним матеріалом нафтогазової галузі.

Наведені вище класифікації способів перекладу лексичних одиниць та перекладацьких трансформацій, на нашу думку є цілком вичерпними. Для перекладу довідкових текстів (конкретно – тлумачних словників) у галузі нафти та газу вони є підходящими, адже здатні, при правильному використанні, сприяти забезпеченню адекватного перекладу матеріалу подібного штибу. Тому далі у нашому дослідженні ми будемо послуговуватися саме ними.

Таким чином, переклад словникових видань науково-технічної тематики є за своєю суттю комплексним та складним процесом, який вимагає від перекладача вміння долати труднощі, зумовлені відмінностями мови оригіналу та мови перекладу.

Задля досягнення адекватності при перекладі фахівці вдаються до застосування перекладацьких трансформацій та добору правильного способу перекладу лексичних одиниць. Перші включають в себе конкретизацію та генералізацію значень слів, додавання та вилучення лексичних одиниць, заміну лексеми однієї частини мови на слово іншої частини мови і перестановку. Способи перекладу лексем поділяють на добір словникового відповідника, вибір варіантного відповідника, транскодування, калькування, контекстуальну заміну, смисловий розвиток, формальну негативацію та описовий переклад.

Добір найпродуктивніших способів перекладу та перекладацьких трансформацій є тут одним із ключових аспектів перекладацької діяльності.

2.2. Переклад словникового матеріалу у галузі нафти та газу.

У якості тексту оригіналу нами було обрано тлумачний словник з галузі нафти та газу «5000 Oilfield Terms: A Glossary of Petroleum Engineering Terms, Abbreviations and Acronyms» [19]. У процесі проведення дослідження було виконано власний переклад уривків словникового видання та проведення аналізу роботи, через який було пояснено, чим був вмотивований вибір тієї чи іншої трансформації перекладачем. Вибір прикладів застосування тих чи тих трансформацій і способів перекладу було проведено методом суцільної вибірки.

Українською мовою було перекладено не тільки список термінологічних одиниць, а ще й пояснення до них. Це дозволило більш глибоко та комплексно підійти до питання аспектів перекладу науково-технічних текстів, присвячених сфері видобутку вуглеводнів. Уривок тексту оригіналу та його переклад подано у вигляді таблиці, де зліва розміщено термін та його тлумачення, а справа – їх версія, передана українською мовою.

Abandon	Ліквідувати
to cease efforts to produce or inject fluids in a well and to plug the well sufficiently to protect the environment and the ability to redrill and develop other reserves at a later date [19].	припиняти видобуток або закачування флюїдів у свердловину і заглушати її таким чином, щоб запобігти забрудненню навколишнього середовища і в подальшому уможливити повторне буріння і розробку інших запасів.

Для термінологічної лексики «*to abandon*» було дібрано прямий словниковий відповідник у мові перекладу – «*ліквідувати*».

У випадку зі словосполученням «*to produce or inject*» до обох його компонентів було застосовано перекладацьку трансформацію заміни однієї частини мови на іншу: у результаті в українському варіанті тексту було отримано іменникову фразу «*видобуток або закачування*». Такий перекладацький твіст дозволив «підігнати» це словосполучення під норми української мови, адже дієслівно-іменникові фрази в контексті речення звучать більш природно, ніж ті, що складаються виключно з дієслів.

До лексеми «*sufficiently*» було застосовано контекстуальну заміну, адже прямий її відповідник – слово «достатньо» не є тут повністю прийнятним з точки зору розуміння вихідного тексту реципієнтами, тому при перекладі було обрано фразову лексему «*таким чином*», яка найкраще вписується у зміст тексту.

Переклад частини речення «*to protect the environment and the ability to redrill and develop other reserves at a later date*» виявився комплексним та кропітким процесом, при якому було застосовано кілька перекладацьких технік. Дієслово «*to protect*» тут виступає головною пов'язуючою ланкою у реченні. Натомість, при перекладі було прийнято рішення пов'язати його, головним чином, з лексемою «*environment*», отримавши у результаті фразу «щоб запобігти забрудненню навколишнього середовища». Тут була використана трансформація конкретизації значення слова, адже отримана фраза несе в собі більш конкретне значення, ніж дієслово саме по собі. Відносно контексту її застосування є цілком виправданим, адже у зрізі саме буріння свердловин часто згадується його згубний вплив на довкілля – тобто його забруднення. Тому замість абстрактної фрази «захистити навколишнє середовище» було прийнято рішення взяти більш конкретну, прикладну та таку, що стосується галузі – «запобігти забрудненню навколишнього середовища». Словосполучення «*at a later date*» було переміщене при перекладі з кінця речення, тому у цьому випадку можна говорити про застосування перестановки слів. У тексті оригіналу з точки зору граматики цільною є фраза «*to protect the ability*», яку при перекладі було заміщено

словом «уможливити». Тут одночасно було здійснено вилучення лексеми «to protect» та заміна слова «ability» іншою частиною мови з фактично таким же значенням – дієсловом «уможливити». Замість використати еквівалентний відповідник слова «to redrill» – «пробурити повторно (ще раз)» його було замінено на більш прийнятне для граматики даного речення тексту перекладу словосполучення «повторне буріння» – тобто знову було використано трансформацію заміни частин мови. До лексеми «develop» було застосовано ту ж трансформацію.

Absorption Gasoline	Абсорбційний бензин
gasoline extracted from wet natural gas by putting the gas in contact with oil [19].	бензин, отриманий з вологого природного газу шляхом контакту газу з нафтою.

Термін «*Absorption Gasoline*» («абсорбційний бензин») тут було перекладено за допомогою калькування – кожному елементу термінологічного словосполучення було дібрано прямий відповідник в українській мові. Той же спосіб перекладу було застосовано при передачі українською фрази «*wet natural gas*» – «вологий природний газ».

Прийменник «*by*», який у даному контексті вказує на причинно-наслідковий зв'язок у реченні, було перекладено за допомогою слова «*шляхом*», тобто тут було використано смисловий розвиток задля передачі всієї повноти контексту.

Заключна частина речення оригінального тексту «*by putting the gas in contact with oil*» була піддана значним змінам, отримавши у процесі перекладу наступну форму: «*шляхом контакту газу з нафтою*». Дослівний її переклад українською мовою звучав би «шляхом поміщення газу у контакт з нафтою». Така побудова речення не є характерною для української мови що з точки зору звучання, що з точки зору граматики. Крім того, вона не сприяє безперешкодному сприйняттю спродукованого тексту, а навпаки – ускладнює його для носіїв мови перекладу. Тому лексему «*putting*» при перекладі було вирішено передати лише на рівні смислу, вилучивши його за

допомогою застосування відповідної трансформації. Слово «контакт» саме по собі цілком здатне передати необхідний тут зміст тексту оригіналу, тому надалі була застосована перестановка слів – мова йде про лексеми «gas» та «contact» – задля дотримання тут граматичних норм української мови. Це дало змогу не тільки якісно передати сенс, який вкладав автор тлумачення, але й адаптувати речення до правил мови перекладу, забезпечивши тим самим адекватність перекладеного тексту.

Ball Sealers	Кулькові ущільнювачі
small, rubber-covered, hard centered balls that can seal individual perforations during a chemical treatment [19].	невеликі, вкриті гумою, кульки з твердим центром, які можуть ущільнювати окремі ділянки перфорації під час хімічної обробки.

Термін «*Ball Sealers*» було звично перекладено за допомогою вже не однократно згаданого вище способу перекладу лексичних одиниць – калькування («кулькові ущільнювачі»).

До слова «*small*» було застосовано прийом формальної негативації, тобто лексема, яка в мові оригіналу не містила вираженої афіксом заперечної семи, була замінена у мові перекладу на лексичну одиницю з префіксом не-, яка несе у собі те ж саме значення («невеликі»).

Лексему «*rubber-covered*» було передано українською мовою за допомогою водночас способу перекладу лексичних одиниць – калькування – та перекладацької трансформації – перестановки слів («*вкриті гумою*»). Такий комплексний підхід дозволив утворити притаманну для української мови конструкцію – дієприкметниковий зворот, який у даному випадку найкраще передає суть вжитої у тексті оригіналу лексеми.

До фрази «*individual perforations*» було застосовано трансформацію додавання слова («*окремі ділянки перфорації*»).

Varefoot Completion	Закінчування свердловини без спуску обсадної колони в продуктивну зону
---------------------	--

<p>a very simple, open hole pay zone completion with a minimum of downhole equipment. Also called an open hole completion. The casing is usually run to the top of the pay and is cemented above the pay only [19].</p>	<p>дуже просте закінчування відкритої свердловини продуктивного горизонту з мінімальним використанням свердловинного обладнання. Також називається закінчуванням відкритим стовбуром. Обсадну колону зазвичай спускають до верхньої межі продуктивного горизонту і цементують лише над ним.</p>
---	---

Термінологічна лексема «*Barefoot Completion*» не має сталого словникового відповідника в українській мові, адже у мові оригіналу цей термін є дещо метафоричним. Такі термінологічні лексичні одиниці не є рідкістю у англійському дискурсі галузі нафти та газу, який вирізняється тим, що менше тяжіє до сухості та певної строгості у лінгвістичних аспектах, ніж, до прикладу, українській. У подібних випадках переклад методом калькування не є табуованим прийомом. У якості прикладу тут може слугувати термін «*Christmas tree*» (сукупність клапанів, обсадних катушок і фітінгів, що використовуються для регулювання потоку у свердловинах), який часто перекладають саме таким чином, використовуючи фразу «різдвяна ялинка». Проте для носіїв української мови розуміння запозиченого терміна, перекладеного у такий спосіб, може стати неабиякою проблемою. Найправильнішим виходом тут з точки зору сприйняття вихідного тексту буде застосування описового перекладу до такої метафоричної лексичної одиниці. Опис цього процесу при перекладі, навіть із зазначенням лише найголовніших його нюансів, виходить доволі ємним, але з точки зору розуміння тексту перекладу він показує себе найефективнішим із усіх можливих варіантів («*закінчування свердловини без спуску обсадної колони в продуктивну зону*»).

Фразова одиниця «*open hole pay zone completion*» є складеним терміном та складається переважно з іменників. Такі граматичні конструкції (особливо – у термінологіях технічних галузей) є широко розповсюдженими у англomовному науково-технічному мовному дискурсі. На противагу йому, українська термінологічна система не тяжіє до настільки комплексних термінів, а ті, які утворені за іменниковою моделлю, особливо настільки нашарованою, не є такими, які вписуються у норми української мови загалом. Проте у даному випадку, поруч з превалюючою кількістю іменників було вжито прикметник, що дещо спростило процес перекладу і вибір перекладацьких трансформацій, необхідних у процесі передачі даного уривку тексту. Українською мовою, на думку автора перекладу, ця частина речення звучатиме наступним чином: «*закінчування відкритої свердловини продуктивного горизонту*». У зв'язку із розбіжностями побудови багатокomпонентних термінів в англійській та українській мовах було застосовано перестановку слів, адже у мові перекладу головний компонент термінологічного словосполучення займає в ньому першу позицію, тоді як у мові оригіналу навпаки – останню. Надалі з метою побудови правильного з точки зору граматики та смислу складеного терміна у мові перекладу оригінальну його версію було розбито на компоненти. Таким чином, словосполучення «open hole» було перекладено за допомогою методу калькування – «відкрита свердловина», а «pay zone» – шляхом з'ясування значення слова саме в нафтогазовій-галузі мови оригіналу та добором найбільш прийняттого для нього відповідника, тобто, по суті, шляхом знаходження варіантного відповідника. І врешті всі компоненти складеного термінологічного словосполучення були поєднані згідно граматичним нормам української мови, що, власне, і привело до застосування згаданої вище трансформації перестановки.

Адекватного перекладу фрази «*with a minimum of downhole equipment*» («з мінімальним використанням свердловинного обладнання») було досягнуто завдяки застосуванню перекладацької трансформації та одного зі способів

перекладу лексичних одиниць. До її частини «with a minimum of» було використано трансформацію додавання слова. Це було необхідною мірою, адже буквальний переклад цієї фрази «з мінімум» не є прийнятним варіантом як для української літературної мови загалом, так і для науково-технічного дискурсу. Такий вибір трансформації показав себе не тільки прийнятним, а більше того, ефективним, адже завдяки йому вихідний текст відповідає нормативним вимогам мови та особливостям стилю. Словосполучення «downhole equipment» було перекладено за допомогою калькування.

До термінологічної фрази «*open hole completion*» («закінчування відкритим стовбуром») було застосовано водночас перестановку слів та метод калькування. Така комбінація показала себе продуктивною при її застосуванні до досліджуваного словосполучення, адже за її допомогою було утворено легкий для сприйняття та такий, який відповідає граматичним нормам української мови, варіант його перекладу.

Лексемі «*casing*» було дібрано прямий відповідник у мові перекладу – «обсадна колона».

Грамматика всього речення, де зустрічається вище згадана лексична одиниця, у мові перекладу було кардинально змінено – пасивний стан, вжитий у ньому в тексті оригіналу, було замінено безособовим реченням, притаманним українському науково-технічному дискурсу.

Контекстуальну заміну було застосовано до лексеми «*run*» («спускати» у контексті речення, яке зараз розглядається). Застосування цього способу перекладу лексичних одиниць з точки зору передачі смислу було необхідною мірою, адже за контекстом описувана дія має саме такий характер і має бути представлена реципієнтові саме у такому вигляді.

До фрази «*the top of the pay*» двічі було застосовано трансформацію додавання («*верхня межа продуктивного горизонту*»). Прямий відповідник лексеми «top» не підійшов би за стилем та, можливо, дещо ускладнив би розуміння сказаного, сприйнявшись реципієнтом як незначна деталь. Тому, з цієї точки зору, застосування додавання є цілком виправданим – фраза

«верхня межа» повністю передає сенс сказаного у тексті оригіналу та підходить за стилем. Так само, виправданим, або ж навіть необхідним, воно є і у випадку з лексемою «the ray». Вона є дещо скороченим варіантом терміну «ray zone» («продуктивний горизонт»). Такі скорочення складних термінів до однієї лексеми з додаванням означеного артикля the є характерними для англійської мови, на відміну від української. Тому застосування трансформації додавання тут є, з точки зору смислу та відповідності тексту оригіналу, тут є беззаперечною необхідністю, викликаною граматичними та лексичними розбіжностями мов.

Basement Rocks	Породи фундаменту
unproductive rocks, usually igneous or metamorphic, at the bottom of a sedimentary rock sequence [19].	непродуктивні гірські породи, як правило, магматичні або метаморфічні, що знаходяться внизу товщі осадових порід.

Термін «*Basement Rocks*», тлумачення якого подано вище, було перекладено українською мовою з використанням калькування (до кожного з двох його елементів було дібрано словниковий відповідник) та трансформації перестановки, використання якої було необхідним задля коректного формування терміну з точки зору граматики мови перекладу («*породи фундаменту*»).

У словосполученні «*unproductive rocks*» до другого його компоненту – лексеми «rocks» – було застосовано трансформацію додавання слова («гірські породи» замість «породи»). Тут необхідно зазначити, що її використання ніяким чином не вплинуло на граматику чи смислове навантаження у реченні, адже суть лексеми в українській мові після додавання слова лишилася незмінною. Використання цієї трансформації було зумовлена тим, що надалі у цьому ж тлумаченні лексична одиниця «rocks» використана повторно. Додавання тут допомагає уникнути надто явної тавтології та робить текст перекладу більш наповненим.

Лексему «*usually*» було перекладено шляхом добору варіантного відповідника («як правило»). Прямий її відповідник «зазвичай» також може бути використаний, проте обрана автором лексема є більш прийнятною для використання у текстах науково-технічного дискурсу.

Термінам «*igneous*» та «*metamorphic*» було дібрано прямі словникові відповідники у мові перекладу («магматичні» і «метаморфічні» відповідно). Це було єдино правильним рішенням, адже інакшого способу відтворення своїх значень у мові перекладу ці лексеми не потребують.

У речення тексту перекладу було додано фразу «що знаходяться», якої у тексті оригіналу немає. Це було зроблено для граматичної зв'язки речення та уникнення нагромадженості його суцільними термінологічними лексемами.

Вираз «*at the bottom*» також було перекладено українською мовою шляхом добору варіантного відповідника «внизу». Перше і головне його значення «на дні» не є цілком прийнятним, коли мова йде про нагромадження гірських порід, тому застосування тут цього способу перекладу, на нашу думку є логічним та виправданим.

Термінологічне словосполучення «*sedimentary rock sequence*» («товща осадових порід») було перекладене українською мовою із застосуванням кількох технік. Задля дотримання граматичних правил побудови словосполучень у мові перекладу було застосовано трансформацію додавання – головний компонент словосполучення, лексема «*sequence*», зайняв першу позицію у словосполученні в українському варіанті уривку тексту. До цієї ж лексичної одиниці було застосовано контекстуальну заміну. Вибір такого способу перекладу лексичних одиниць було зумовлено наступним фактором: слово «*sequence*» має значення «послідовність», «черговість». Справа в тому, що гірські породи залягають численними шарами, ніби послідовно одна за одною, від цього і використання такої лексеми у тексті оригіналу. Проте в українській мові таке вживання не є правильним та доцільним. Найближчим тут за спроможністю передати

необхідне значення терміну є слово «товща». З огляду на це, його і було використано при перекладі даного словосполучення. Складний термін «sedimentary rock» має прямий словниковий відповідник у мові перекладу – «осадова порода», який первинно був перекладений методом калькування.

Casing Centralizer	Центратор обсадної колони
one of several centralizer designs intended to keep the casing better centered in the borehole to get better cement jobs [19].	одна з декількох конструкцій центраторів, призначених для утримання обсадної колони в свердловині для забезпечення кращого цементування.

Термін «*Casing Centralizer*», так само, як подібні йому складні іменникові терміни, було перекладено українською мовою шляхом використання калькування та трансформації перестановки слів – «*центратор обсадної колони*». До такого вибору спонукали вже описані у попередніх прикладах причини – необхідність відповідності граматичним нормам мови реципієнта та прийнятність застосування такого способу перекладу лексичних одиниць до словосполучень такого штибу.

Словосполучення «*centralizer designs*» («*конструкції центраторів*») передали українською мовою з використанням вже знайомого поєднання калькування та перестановки, зумовленої різним принципом побудови сполучень слів у двох мовах.

До фрази «*intended to keep*» («*призначених для утримання*») було застосовано заміну слова однієї частини мови на слово іншої: відповідником дієслова «*keep*» було обрано іменник «утримання», який носить те ж саме значення.

Словосполучення «*better centered*» було вилучено у процесі перекладу з причини уникнення нагромадженості речення лексемами, адже їх включення у текст перекладу не мало б значного впливу на зміст, який в українському варіанті вже є зрозумілим.

Частина речення «*to get better cement jobs*» була піддана значним змінам у процесі її передачі українською мовою. Дослівним перекладом фрази «*to get better*» є «щоб отримати кращі». Такий переклад не є прийнятним для українського науково-технічного дискурсу, адже ця фраза більше походить на таку, яка вживається у розмовній мові. Тому тут була використана контекстуальна заміна і у тексті перекладу ця фраза виглядає наступним чином: «для забезпечення кращого». Вона повноцінно передає смисл того, що було сказано у тексті оригіналу та відповідає вимогам стилю, у якому виписано текст. До словосполучення «*cement jobs*», дослівним перекладом якого є фраза «роботи з цементування», було застосовано трансформацію вилучення, скоротивши її до лексеми «цементування». Така зміна не була зумовлена граматичними чи стилістичними чинниками. Лексична одиниця «роботи» тут не несе в собі великого смислового навантаження, тобто його включення не обов'язковим, а дотримання лаконічності, натомість, сприяє кращому сприйняттю тексту перекладу реципієнтами.

Casing Point	Точка обсадки
the depth at which a casing string is set, either by design or because the mud can no longer control the pressure of the next deeper zone without adding weighting agents that would break down upper intervals [19].	глибина, на якій встановлюється обсадна колона відповідно до розрахунку або у випадку, якщо буровий розчин більше не контролює тиск у наступній глибшій зоні без додавання речовин-обважнювачів, які б порушили верхні інтервали.

«*Casing Point*» («точка обсадки»), як і у випадках, описаних вище, було перекладено, як ми виявили, за допомогою доволі вживаної та продуктивної комбінації калькування та перестановки.

У досліджуваному реченні спостерігаються певні збіги у використанні граматики мов оригіналу та перекладу. Так, конструкція пасивного стану «*is*

set» в англійській мові була перекладена українською за допомогою тієї ж граматичної конструкції – «встановлюється».

Цікавим тут є переклад фрази «*by design*» («відповідно до розрахунку»). До обох її компонентів було застосовано контекстуальну заміну. Прямими відповідниками цього словосполучення в українській мові могли б бути «згідно проєкту», «за задумом», «згідно конструкції». Проте, на нашу думку, використання згаданих вище можливих варіантів перекладу цього виразу не є повністю коректними. Причина такого міркування у багатозначній лексемі «design». Перед проведенням будь-яких робіт на свердловині ретельно розробляється їх план та проводяться розрахунки стосовно, наприклад, правильного встановлення обсадної колони. Лексема «розрахунок» як еквівалент слова «design» є, згідно наших міркувань, найбільш прийнятним варіантом перекладу, оскільки підготовка до облаштування свердловини включає в себе, переважно, саме проведення розрахунків. Разом з обраною лексичною одиницею у мові перекладу найбільш вживаною є фраза «відповідно до». Саме це зумовило такий вибір відповідника для лексеми «by».

Лексичну одиницю «*mud*» було перекладено українською мовою за допомогою трансформації додавання – «*буровий розчин*». Варто зазначити, що частіше у текстах з галузі нафти та газу зустрічається складний термін «*drilling mud*». Використаний у даному тексті оригіналу термін та вказаний раніше є абсолютними синонімами. За умови вживання складного терміну методом, за допомогою якого було б перекладено термінологічну одиницю, слугувало б калькування. Але оскільки у досліджуваному тексті було використано скорочений його варіант, найправильнішим шляхом було вдатися до трансформації додавання, оскільки в українській мові використовується лише двокомпонентний його відповідник.

Терміни «*weighting agents*» («речовини-обважнювачі») та «*upper intervals*» («верхні інтервали») було перекладено українською мовою методом добору прямого словникового відповідника.

Conformity	Підстилаюча порода
a surface separating younger from older rocks with no indication of erosion or other disturbance [19].	поверхня, що відокремлює молодші породи від тих, які сформувалися набагато раніше, без ознак ерозії або інших пошкоджень.

Процес перекладу термінологічної одиниці «*Conformity*» виявився набагато складнішим, ніж у попередніх випадках. Так, згадана лексема має відповідники в англійській мові («відповідність», «підпорядкування»), але вони є абсолютно не дотичними до галузі нафти та газу. У ситуації, що склалася, можна було б вчинити так, як зазвичай чинять з неологізмами – новоутвореними лексичними одиницями, які ще не входять до повсякденного вжитку і не мають словникових відповідників – перекласти згаданий вище термін методом адаптивного транскодування, утворивши лексему «конформність». Але у такому випадку переклад не міг би вважатися адекватним, адже не виконував би одну з головних вимог – не впорався б з донесенням смислу тексту оригіналу. Натомість, скориставшись іншим англomовним тлумачним онлайн-словником у галузі нафти та газу, перекладач отримав змогу сформулювати більш зрозуміле уявлення про сутність спірної лексичної одиниці та перекласти її українською мовою шляхом застосування описового перекладу. У результаті було отримано термінологічну лексему «*підстилаюча порода*», яка відповідає критеріям адекватності перекладу та вимогам до нього.

Серйозні зміни відбулися при перекладі фрази «*younger from older rocks*», який українською мовою було передано наступним чином: «*молодші породи від тих, які сформувалися набагато раніше*». Перестановка була застосована до лексеми «*rocks*». Це допомогло зберегти той же граматичний зв'язок з прикметниками в уривку, який присутній у тексті оригіналу і водночас дещо змінити граматику речення тексту перекладу. Такий твіст дозволив уникнути простого та банального перекладу «*молодші породи від старших*». Натомість у речення було введено вказівний займенник «*тих*», а

лексичну одиницю «older» було перекладено за допомогою описового перекладу, вдале втілення якого виплило з контексту – «тих, які сформувалися набагато раніше». Фактично, тут було збережено значення лексеми з тексту оригіналу, проте такий опис є таким, який добре підходить за стилем тексту, відсилаючи реципієнта до тематики геології та формування порід.

Лексичній одиниці «erosion» було дібрано прямий словниковий відповідник – «ерозія», а слову «disturbance» – варіантний: «пошкодження».

Darcy	Коефіцієнт Дарсі
a measurement of permeability (ability of fluids to flow through the rock). The relationship is an empirical law which states that the velocity of flow through porous media is directly proportional to the hydraulic gradient, assuming that the flow is laminar and inertia can be neglected [19].	показник проникності (здатності флюїдів протікати крізь породу). Це співвідношення є емпіричним законом, який стверджує, що швидкість проходження потоку флюїдів через пористі середовища прямо пропорційна гідравлічному градієнту, припускаючи, що потік є ламінарним і інерцією можна знехтувати.

Варто розуміти, що «Darcy» є фундаментальним поняттям, коли мова йде про таке явище як проникність і вживається у різних контекстах, наприклад як одиниця вимірювання, закон Дарсі, рівняння Дарсі, показник проникності і т.д. При перекладі такої лексеми українською мовою варто враховувати, яке саме із значень мається на увазі в окремо взятому контексті і за потреби використати трансформацію додавання, як і було вчинено при передачі українською мовою досліджуваного тлумачення – «коефіцієнт Дарсі». Оскільки далі буде йти мова про співвідношення, вибір лексеми «коефіцієнт» був доцільним та виправданим.

До лексичної одиниці «measurement» було застосовано прийом контекстуальної заміни – «показник». Прямі словникові відповідники слова

«міра» та «вимір» не є такими, які повністю підходять до контексту такої фізичної величини, натомість обрана лексема, на нашу думку, найкоректніше поєднується з поняттям «проникність» та зі згаданим далі у тлумаченні словом «співвідношення».

До кожного з елементів пояснення терміну «*permeability*» (який було перекладено українською мовою за допомогою добору словникового відповідника – «проникність») було дібрано еквівалент, які було введено в речення без використання додаткових перекладацьких трансформацій, таких як перестановка («*здатність флюїдів протікати через породу*»).

Слову «*relationship*» було дібрано варіантний відповідник «співвідношення», який більше відповідає даному науковому дискурсу, ніж інші варіанти його перекладу.

Разом з калькуванням до термінологічного словосполучення «*empirical law*» було застосовано ще не згаданий в нашому аналізі спосіб перекладу лексичних одиниць – адаптивне транскодування, де основу лексеми «*empirical*» передали українською мовою за допомогою транслітерації, а закінчення, притаманне англійській мові, було замінене на таке, що вживається у прикметниках української. Другому компоненту словосполучення – лексемі «*law*» було дібрано прямий словниковий відповідник. У результаті зроблених перекладачем виборів було отримано термін «емпіричний закон».

Фраза «*velocity of flow through porous media*» у процесі перекладу була значно змінена і у результаті в українській мові набула наступного вигляду: «швидкість проходження потоку флюїдів через пористі середовища». Спершу слід зауважити, що до кожного компоненту фрази тексту оригіналу було дібрано еквівалент у мові перекладу. Проте разом з тим тут було застосовано трансформацію додавання. Буквальний переклад українською мовою був би «швидкість потоку крізь пористі середовища». Такий варіант звучання цієї фрази українською мовою не відповідає вимозі адекватності і не є прийнятним. Задля її досягнення необхідно було додати деякі елементи,

які посприяли б легшому розумінню тексту перекладу. Слово «through» у реченні тексту оригіналу дало зрозуміти, що мова тут йде саме про проходження речовин крізь вказані далі пористі середовища, тому саме слово «проходження» і було додано в текст перекладу. Лексема «флюїди» також була необхідною для повноти перекладу, адже слово «потік» саме по собі не передає всієї повноти смислу, який було закладено у тлумаченні мовою оригіналу. Тобто, додавання обох цих лексем є не тільки виправданим, а ще й не необхідним з точки зору передачі смислу мови оригіналу.

Лексичні одиниці «*hydraulic gradient*» («гідравлічний градієнт»), «*laminar*» («ламінарний») та «*inertia*» («інерція») були відтворені у мові перекладу шляхом знаходження їх прямих словникових відповідників. Граматична конструкція пасивного стану «*can be neglected*» в українській мові була замінена на безособову – «(інерцією) можна знехтувати».

Dead Oil	Дегазована нафта
crude oil without gas. May have been degassed mechanically or by gas breakout during storage [19].	сира нафта без вмісту газу. Може бути дегазована механічно або внаслідок виходу з неї газу під час зберігання.

Обрати правильний підхід до перекладу термінологічного словосполучення «*Dead Oil*» є проблематично, адже воно належить до того типу лексичних одиниць, де калькування не показує бажаного ступеня ефективності. Проте варто зазначити, що у інфопросторі все таки зустрічається українська калька цього терміну – «мертва нафта». Доцільність застосування саме такого типу перекладу у конкретно цьому випадку є спірним питанням, адже в разі його використання утвориться термін з певним ступенем метафоричності. Як уже зазначалося раніше, винятки існують і у науково-технічному дискурсі такі запозичені терміни зустрічаються. Проте не слід забувати, що чіткість та лаконічність є головними вимогами даного стилю в українській мові. Тому в даному випадку циркулювання таких термінів у професійному дискурсі галузі нафти

та газу рекомендується мінімізувати, щоб уникнути виходу за рамки встановленого в ньому стилю мовлення. Виходом з цієї спірної ситуації стане використання описового перекладу. Для певності у правильності дібраного термінологічного опису перекладачеві можна вдатися до залучення стороннього джерела інформації (наприклад, інших англomовних галузевих тлумачних словників [35], веб-сайтів спеціалізованих установ тощо), у яких буде подано інше бачення на смисл спірної лексеми. Скориставшись додатковими ресурсами, ми дійшли до висновку, що словосполучення «*дегазована нафта*» тут найліпше відповідає суті лексеми мови оригіналу.

Для термінологічного словосполучення «*crude oil*» було дібрано прямий словниковий відповідник у мові перекладу – «*сира нафта*». Первинно термін було перекладено шляхом використання калькування.

Фраза «*without gas*» могла б бути перекладена українською мовою шляхом добору словникового відповідника для кожної лексеми. Проте вираз «без газу» тут збіднив би речення, роблячи його ніби неповним. Тому тут було застосовано трансформацію додавання слова: «*без вмісту газу*».

До терміна «*degassed*» також було дібрано прямий словниковий відповідник – «*дегазована*».

Лексична одиниця «*by*» в контексті досліджуваного речення вказує на причинно-наслідковий зв'язок описаних в ньому процесів, тому у якості еквівалента було дібрано слово «*внаслідок*», тобто тут було застосовано контекстуальну заміну.

Частина речення «*by gas breakout*» при перекладі на українську мову показала необхідність у застосуванні трансформації додавання: «*внаслідок виходу з неї газу*». Доцільність такого шляху перекладу слова «*by*» було описано вище. До словосполучення «*gas breakout*» було застосовано одразу дві перекладацькі трансформації: перестановку та додавання. Перестановка слів була зумовлена граматичними чинниками, а саме відмінністю у побудові словосполучень у мовах оригіналу та перекладу: у першій головний компонент словосполучення займає в ньому заключну позицію, а у випадку з

другою – навпаки, першу. Введення у словосполучення уточнення «з неї» є виправданим з точки зору особливостей вживання лексичних одиниць у реченні, адже в українській мові з її несталім порядком слів подібне вживання займенників для смислової зв'язки речення є типовим та таким, яке полегшує сприйняття довгих речень, які є притаманними науково-технічному стилю.

Erosion Corrosion	Ерозійна корозія
corrosion acceleration by passage of a high velocity flow or impingement of solids. May remove the thin, protective oxide film that protects exposed metal surface [19].	прискорення корозії під дією високошвидкісного потоку або удару твердих частинок. Може зруйнувати тонку захисну оксидну плівку, що захищає відкриту металеву поверхню.

Переклад українською мовою термінологічного словосполучення «*Erosion Corrosion*» («*ерозійна корозія*») було виконано за допомогою використання методу калькування, тобто шляхом добору словникового відповідника для кожного з його елементів.

Складний іменниковий термін «*corrosion acceleration*» («*прискорення корозії*») при передачі його мовою перекладу зазнав водночас трансформації перестановки слів та калькування. Як і в описаних раніше подібних випадках, такий вибір техніки перекладу був зумовлений граматичними відмінностями у базових принципах правильної граматичної побудови словосполучень у двох мовах.

Частина речення «*by passage of a high velocity flow*» також зазнала деяких змін у ході виконання перекладу – «*під дією високошвидкісного потоку*». Слово «*passage*», прямим відповідником якого є лексема «проходження», було вилучено у зв'язку з тим, що його включення до тексту перекладу ніяким чином не вплинуло б на смислове навантаження, адже і без його застосування зрозумілим є те, що потік знаходиться в постійному русі, тому нагромадження речення в українській мові подібними лексемами було б

зайвим. Замість цього смисл даної лексеми у поєднанні зі словом «by» було відтворено у мові перекладу через використання фрази «під дією», тому тут має місце бути ще й контекстуальна заміна (головним чином – лексеми «by»). У випадку зі словосполученням «high velocity flow» дії перекладача не були обмежені лише використанням прийому калькування. Фраза «high velocity» у тексті перекладу пройшла через певне злиття: відбулася заміна однієї частини мови на іншу і в результаті утворився прикметник «високошвидкісний», який є абсолютним синонімом наведеної вище двокомпонентної фрази мови оригіналу. Тож, у результаті поєднання прийомів калькування та заміни частини мови було утворено словосполучення «високошвидкісний потік». При перекладі другого речення досліджуваного тлумачення до кожного його компоненту було дібрано словниковий відповідник, а колосальних змін, спричинених трансформаціями, не відбулося. Окремо можна виділити словосполучення «oxide film» («оксидна плівка»), яке було перекладено шляхом застосування калькування.

Field	Родовище
one or more reservoirs grouped by or related to the same general geologic structural feature or stratigraphic condition [19].	один або декілька колекторів, згрупованих або пов'язаних з однією загальною геологічною структурною особливістю або стратиграфічним положенням.

Терміну «*Field*» було дібрано прямий словниковий відповідник у мові перекладу – «родовище».

При передачі українською мовою виразу «*one or more*» було застосовано контекстуальну заміну («один або декілька»). У зрізі текстів досліджуваної галузі переклад «один або більше» звучав би кострубато і не вписувався б у загальний стиль тексту. Тому найприйнятнішим способом перекладу тут був пошук саме тієї лексичної одиниці, яка підійшла б за контекстом.

Лексема «*reservoir*» має кілька варіантів перекладу українською мовою, які є синонімами і вживання яких у текстах галузі є прийнятним: «резервуар», «поклад», «колектор». Кожен з них можна використати без остраху спотворити сенс тексту оригіналу чи помилитися у виборі терміна. Однак, ми робили вибір виходячи із частоти вживання цих лексичних одиниць фахівцями. Найчастіше нині у професійному середовищі послуговуються лексемою «*колектор*», саме тому її і було використано у тексті перекладу. Тобто, тут було дібрано прямий словниковий відповідник до лексеми мови оригіналу.

Не зважаючи на багатоконпонентність словосполучення «*general geologic structural feature*», складнощів з вибором правильного способу його перекладу не виникло: калькування тут якнайкраще підходить, адже дана словосполучення є прикметниково-іменниковим, а така ж сама граматична структура сполучень слів широко розповсюджена і в українській мові («*загальна геологічна структурна особливість*»). Цим же способом було перекладено фразу «*stratigraphic condition*» («*стратиграфічне положення*»).

Fracturing Fluids	Рідини ГРП
the fluids used to fracture a well. Generally, a fracture fluid is a water based fluid with less than 0.5% total additives, most of which are common in food or household use [19].	рідини, що використовуються для розкриття свердловини. Як правило, рідина для гідророзриву пласта – це рідина на водній основі з загальним вмістом добавок менше 0,5%, більшість з яких зазвичай використовуються в харчовій промисловості або в побуті.

Термінологічне словосполучення «*Fracturing Fluids*» позначає рідини, які використовують при проведенні гідравлічних розривів пластів (ГРП). Оскільки використання кальки тут не змогло б забезпечити достатній ступінь адекватності перекладу («*fracturing*» саме по собі дослівно означає «тріщинуватість», «перелом»), було прийнято рішення вдатися до

застосування конкретизації значення слова і використати термінологічну аббревіатуру, яка вповні передає сутність даного процесу. У результаті, лексемі «fluids» було дібрано прямий відповідник – «рідини», а слово «fracturing» замінено на «ГРП». Тобто, у результаті перекладу утворився складний термін «рідини ГРП». Тут можна помітити, що разом з уже зазначеними трансформаціями було використано ще й перестановку слів.

Лексична одиниця «used» була перекладена за допомогою граматичної конструкції пасивного стану «що використовуються». По суті, до слова мови оригіналу було дібрано прямий словниковий відповідник і введено в речення згідно граматичних норм та контексту його використання.

Лексема «*to fracture*», прямим словниковим відповідником якої є слова «ламати», «розколювати», була перекладена українською за допомогою іменникової лексичної одиниці «*розкриття*». Застосування одразу двох перекладацьких трансформацій – контекстуальної заміни та заміни слова однієї частини мови словом іншої частини мови – мотивоване кількома причинами. Зазначені вище прямі відповідники лексеми мови оригіналу не є прийнятними для використання у даному контексті. Фрази «ламати свердловину» або ж «розколювати свердловину» не лише не функціонують у мовному середовищі галузі, більше того, вони абсолютно не здатні передати закладений у тексті оригіналу смисл. Якщо заглибитися у суть згаданого у досліджуваному тлумаченні процесу, стає зрозумілим, що головна його мета – збільшення пропускної здатності та отримання припливу флюїдів у свердловину. Тобто, по суті, відбувається її розкриття. Саме тому у даному контексті було завважено за доцільне використати саме цю лексичну одиницю, тобто вдатися до контекстуальної заміни. Заміна дієслова на іменник була здійснена виходячи з граматичної побудови даного речення у тексті перекладу.

В українській мові немає термінологічного відповідника словосполучення «*fracture fluid*», тому тут при перекладі довелося вдатися такого способу перекладу лексичних одиниць, який передав би значення та

сферу вжитку означеного терміну. У випадку з цим складним термінологічним словосполученням було обрано прийом описового перекладу: «*рідина для гідророзриву пласта*». Такий вибір дозволив якнайточніше передати смисл терміну мови оригіналу.

Фраза «*less than 0.5% total additives*» («*загальний вміст добавок менше 0,5%*») при перекладі пройшла через застосування до неї кількох трансформацій. Першочергово, процес її перекладу вимагав використання перестановки слів: «*total additives*» було переміщено на початок словосполучення, як того вимагає граматика української мови. Крім цього, до цієї фрази було застосовано трансформацію додавання слова. За умови, що ця перекладацька трансформація не була б використана, при перекладі утворилася б фраза «загальні добавки», що звучало б у контексті досліджуваного тексту як відверті нісенітниця. Задля запобігання неякісного відтворення мовного матеріалу було додано лексему «вміст», яка посприяла створенню правильного з граматичної та смислової точки зору перекладу («загальний вміст добавок»). Частина речення «*less than 0.5%*» також зазнала змін у тексті перекладу: тут було застосовано трансформацію вилучення слова, а саме лексеми «*than*» (укр. «ніж»).

Фраза «*are common*» було перекладено із застосуванням смислового розвитку. Результатом використання такого способу перекладу стало утворення словосполучення «*зазвичай використовуються*».

Gas Cap	Газова шапка
a zone of free gas above an oil deposit. The gas cap occurs where the oil is oversaturated with gas (past the solubility limit). When a gas cap is not present at discovery, the oil is above the bubblepoint [19].	зона концентрації вільного газу над покладом нафти. Газова шапка утворюється там, де нафта перенасичена газом (за межею розчинності). Якщо газова шапка відсутня при розкритті родовища, це означає, що нафта знаходиться вище

	<p>точки, у якій за сприятливих тиску та температури утворюється перша бульбашка газу.</p>
--	--

Складний термін «*Gas Cap*» було перекладено українською мовою за допомогою застосування методу калькування – «газова шапка».

При перекладі словосполучення «*a zone of free gas*» було застосовано трансформацію додавання слова («зона концентрації вільного газу»). Її використання зумовлене тим, що у разі виконання дослівного перекладу смисл фрази тексту оригіналу не був би повністю переданий, а сам дослівний її відповідник («зона вільного газу») виглядав би незавершено та, вірогідно, сприяв би погіршенню сприйняття тексту загалом.

Термінологічне словосполучення «*oil deposit*» було перекладено українською мовою за допомогою методу калькування разом із застосуванням трансформації перестановки слів – «поклад нафти».

До лексеми «*occur*» тут було застосовано контекстуальну заміну, адже слово «утворюється», яке і було використано при перекладі, згідно контексту підходить більше, ніж прямий його відповідник «з'являється». Це пов'язано з подальшим поясненням появи (тобто, утворення) газової шапки у цьому ж тлумаченні.

Вилучення слова також було застосоване до словосполучення «*oversaturated with gas*» – «перенасичена газом». Лексему «*with*» довелося вилучити через розбіжності тут у граматичній побудові подібних словосполучень в українській та англійській мовах.

Фраза «*past the solubility limit*» («за межею розчинності») також піддалася деяким змінам. Лексему «*past*» було перекладено за допомогою варіантного відповідника «за», а до терміну «*solubility limit*» було застосовано калькування разом з трансформацією перестановки.

За допомогою формальної позитивації (різновиду антонімічного перекоаду) було відтворено українською мовою лексему з заперечною часткою «*not present*» – «відсутня».

Лексема «*discovery*» була перекладена з використанням трансформації додавання – «*розкриття родовища*».

Доволі складним виявився переклад терміну «*the bubblepoint*». У ході пошуку найпродуктивнішого для нього способу перекладу було виявлено, що дана термінологічна лексема не має відповідників в українській мові. Гіпотетично, тут можна було вдатися до застосування калькування, у результаті якого утворилося б словосполучення «точка бульбашки». Виходячи з інформації, знайденої про це явище, можна зробити висновок, що така калька не є абсолютно неправильним варіантом, адже бодай частково вона відображає суть згаданого явища. Проте, на нашу думку, куди доцільніше тут буде застосувати прийом описового перекладу. В результаті було створено наступний «еквівалент» даного терміну: «*точка, у якій за сприятливих тиску та температури утворюється перша бульбашка газу*». Такий варіант перекладу не викличе питань у реципієнтів та відповідатиме критеріям адекватності.

Horizontal Drilling	Горизонтальне буріння
a well drilled in a manner to reach an angle of 90 degrees relative to a level plane at its departure point at the surface. In practice, the horizontal section of most horizontal wells vary several degrees [19].	свердловина, пробурена таким чином, щоб досягти кута 90 градусів відносно рівної площини в точці виходу на поверхню. На практиці горизонтальна ділянка більшості горизонтальних свердловин відрізняється на кілька градусів.

Термінологічне словосполучення «*Horizontal Drilling*» було перекладно українською мовою за допомогою методу калькування – «*горизонтальне буріння*».

При перекладі фраз, які стосуються градусної міри кутів, часто використовують трансформацію вилучення. Це пов'язано з тим, що англійській мові, на відміну від української, в таких випадках притаманне

вживання прийменників. Тому у процесі перекладу уривку «*an angle of 90 degrees*» було вилучено прийменник «of» («кут 90 градусів»).

Словосполучення «*level plane*» та «*departure point*» було відтворено у тексті перекладу за допомогою методу калькування: «рівна площина» та «точка виходу». У випадку з другою фразою додатково було застосовано трансформацію перестановки, адже в мові оригіналу цей термін є іменниковим, а згідно правил української мови слід було утворити прикметниково-іменниковий.

Складні терміни «*horizontal section*» («горизонтальна ділянка») та «*horizontal wells*» («горизонтальні свердловини») було перекладено шляхом використання методу калькування.

Словосполучення «*vary several degrees*» можливо було відтворити українською мовою без застосування перекладацьких трансформацій, використавши натомість лише спосіб добору словникових відповідників («відрізняться кількома градусами»). Проте з точки зору доцільності вживання у мовленні певних фраз, використання трансформації додавання все таки є бажаним. Тому при перекладі у словосполучення було включено прийменник «на», у результаті чого було утворено фразу «*відрізняється на кілька градусів*».

Inhibitor	Інгібітор
a chemical that slows a reaction between a reactive fluid and a material. Specifically, acid corrosion inhibitors slow the reaction of acids on steels [19].	хімічна речовина, яка сповільнює реакцію між реакційноздатною рідиною та матеріалом. Зокрема, інгібітори кислотної корозії уповільнюють дію кислот на сталь.

Сам термін «*Inhibitor*» було відтворено у мові перекладу за допомогою методу транскодування, а саме транслітерації – «*інгібітор*».

Лексему «*chemical*», еквівалентом якої в українській мові є слово «хімікат», було перекладено за допомогою методу контекстуальної заміни, де у якості її відповідника було використано більш розповсюджене у

професійному мовленні фахівців галузі нафти та газу словосполучення «хімічна речовина».

Складний термін «*reactive fluid*» було перекладено за допомогою методу калькування – «*реакційноздатна речовина*».

Комплексне термінологічне іменникове словосполучення «*acid corrosion inhibitors*» («*інгібітори кислотної корозії*») було перекладено шляхом паралельного застосування калькування («*acid corrosion*»), транскодування (лексема «*inhibitors*») та перестановки слів (слово «інгібітори» змінило свої позиції у тексті мови перекладу згідно її граматичних норм побудови складних словосполучень).

Лексема «*reaction*» була відтворена у тексті перекладу за допомогою способу контекстуальної заміни – «*дія*».

У ході дослідження було перекладено шістнадцять термінів з галузі нафти та газу і їх тлумачень. Аналіз виконаної роботи показав, що при перекладі власне пояснень термінів з різною частотою вживаються всі наявні у перекладознавчій науці способи перекладу лексичних одиниць та перекладацькі трансформації. Варто також зазначити, що часто виникає необхідність у їх поєднанні, тобто паралельному використанні у ході передачі тексту та лексем оригіналу українською мовою.

Проаналізувавши деякі найбільш значимі частини перекладеного мовного матеріалу, нами було підраховано, що різного роду способи перекладу лексичних одиниць в них було використано вісімдесят п'ять разів. Найпродуктивнішим методом виявилось калькування – його було застосовано при перекладі тридцяти термінологічних словосполучень. До знаходження словникового відповідника у проаналізованому матеріалі вдавалися двадцять три рази. Контекстуальну заміну застосували при перекладі тринадцять разів. Описовий переклад та знаходження варіантного відповідника показали себе менш ефективними – кожен із цих способів перекладу було використано по шість разів. Найменш продуктивними показали себе транскодування (ним послуговувалися тричі), смисловий

розвиток (було застосовано два рази) та формальна негативація (дві вдалі спроби її використання).

Ще одним доказом високої ефективності застосування калькування при перекладі термінів у галузі нафти та газу є виконаний нами переклад п'ятдесяти п'яти термінологічних словосполучень, які були відтворені українською мовою виключно шляхом застосування даного способу перекладу лексичних одиниць та зібрані у глосарій (див. Додаток А). Якщо врахувати окремо перекладені термінологічні одиниці разом з тими, які були перекладені цим же методом у ході виконання перекладу тлумачень, то загалом калькування було застосовано вісімдесят п'ять разів.

Якщо врахувати наведені у глосарії терміни до загального обсягу проаналізованого перекладеного матеріалу, ми побачимо, що до використання способів перекладу лексичних одиниць загалом вдавалися сто сорок разів. Лівову частку серед них становить метод калькування (див. Додаток Б).

Перекладацькі трансформації були застосовані виключно при перекладі термінів, не наведених у глосарії, та їх тлумачень. Загалом у проаналізованих нами частинах тексту трансформації було застосовано п'ятдесят два рази. Найчастіше вдавалися до перестановки та додавання (вісімнадцять і сімнадцять разів відповідно). Вилучення було застосовано вісім разів. Майже таку ж частоту використання має заміна слова однієї частини мови на слово іншої частини мови – сім разів. Найрідше вибір перекладача падав на трансформацію конкретизації – лише двічі. Тобто, найуживанішими, порівняно з іншими трансформаціями, є перестановка та додавання (див. Додаток В).

Отже, у процесі дослідження було здійснено переклад англійського тлумачного словника з галузі нафти та газу. Нами було обрано шістнадцять тлумачень, які було відтворено українською мовою у повному обсязі, та п'ятдесят п'ять термінологічних словосполучень, перекладених послугою виключно методом калькування та зведених у глосарій.

У ході аналізу було встановлено, що найпродуктивнішим способом перекладу лексичних одиниць є калькування, яке було використано для перекладу вісімдесяти п'яти термінів. Серед перекладацьких трансформацій найефективнішими виявилися перестановка (вісімнадцять використань) та додавання (було застосовано сімнадцять разів).

Висновки до розділу 2

У процесі перекладу тлумачних словників у галузі нафти та газу, так само, як і при перекладі вузькоспеціальних науково-технічних текстів, необхідною мірою є застосування способів перекладу лексичних одиниць (знаходження словникового або ж варіантного відповідника, транскодування, калькування, контекстуальної заміни, смислового розвитку, формальної негативації, описового перекладу) і перекладацьких трансформацій (конкретизації, генералізації, додавання, вилучення, заміни, перестановки).

Усі вказані трансформації та методи перекладу лексем показують різний ступінь ефективності у процесі перекладу матеріалу такого штибу та кардинально відмінну частоту використання, яка, власне, і свідчить про той чи той ступінь їх продуктивності в контексті застосування при відтворенні іншою мовою словникових текстів з галузі нафти та газу.

Нерідкісним явищем є випадки паралельного застосування двох чи кількох перекладацьких трансформацій чи технік перекладу лексем. Така комплексність підходу до відтворення тексту іншою мовою зумовлена відмінностями, в першу чергу, у граматичних нормах двох мов.

Нами було виконано переклад вибраного матеріалу із тлумачного словника з галузі нафти та газу, методом суцільної вибірки було обрано приклади застосування трансформацій та методів перекладу і проаналізовано доцільність їх використання. Було сформовано глосарій складних термінів,

які було перекладено виключно за допомогою методу калькування, що доводить його високу продуктивність та незамінність під час роботи з вузькоспеціальними термінологіями.

Для різностороннього аналізу було обрано шістнадцять тлумачень, у ході перекладу яких було застосовано як трансформації, так і способи перекладу.

Під час аналізу обраних прикладів їх застосовування було виявлено п'ятдесят два випадки застосування трансформацій та вісімдесят п'ять (а включно із термінами з впорядкованого нами глосарію – сто сорок) звернень до способів перекладу лексичних одиниць.

Чисельна статистика кількості застосувань тих чи тих способів перекладу лексичних одиниць виглядає наступним чином:

- калькування: 85 (30 – переклад тлумачень, 55 – терміни з глосарію);
- добір словникових відповідників: 23;
- контекстуальна заміна: 13;
- описовий переклад: 6;
- добір варіантного відповідника: 6;
- транскодування: 3;
- смисловий розвиток: 2;
- формальна негативація: 2.

Найпродуктивнішим способом перекладу матеріалу з тлумачного галузевого словника очікувано виявилось калькування. Воно дозволяє вповні передати зміст термінологічної лексеми, а іноді вимушене її використання у парі з іншим методом перекладу чи трансформацією сприяє вдалому її введенню у текст згідно граматичних норм мови перекладу.

Перекладацькі трансформації, головною роллю яких є якнайточніша передача змісту мовного матеріалу з дотриманням всіх граматичних вимог цільової мови, було застосовано при перекладі кожного без винятку тлумачення. Частота їх використання чисельно виглядає так:

- перестановка: 18;

- додавання: 17;
- вилучення: 8;
- заміна слова однієї частини мови словом іншої: 7;
- конкретизація: 2.

Найдієвішими перекладацькими трансформаціями за результатами нашого аналізу виявилися перестановка та додавання, які застосовувалися майже однаково часто. Найголовнішими причинами такого результату є колосальні відмінності у граматиці та особливостях застосування лексики у мовах оригіналу та перекладу.

Із зазначеного вище можемо зробити висновок, що при відтворенні тексту іншою мовою (особливо, якщо відмінностями між мовами так багато, як між англійською та українською) неможливо уникнути застосування описаних вище методів та трансформацій і вдатися до буквального перекладу. Це слугувало б причиною створення неадекватного перекладу та ознакою непрофесійності фахівця-автора такого перекладу.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Довідкові праці як явище виникли ще за давніх часів і протягом всієї історії людства видозмінювалися та набували нових форм. Головним чинником її виникнення та розвитку була еволюція власне людини, мови та мовлення, а також потреба в фіксації та уніфікації здобутих знань про навколишній світ.

Сучасна довідкова література існує у великій кількості форм та має чималу чисельність її видів, служачи при цьому різноманітним цілям. Одним з головних за важливістю її типів є словник у всіх існуючих його формах. Чільне місце серед них посідають тлумачні словники, які серед усіх інших типів словникових видань є одними з найінформативніших.

Вузькоспеціальні галузеві тлумачні словники служать інструментом уніфікації термінології певного поля діяльності та водночас цінним джерелом знань для фахівців та науковців. У таких словниках з галузі нафти та газу зібрано детальні пояснення та прикладні знання, набуті протягом років досліджень та практичного їх застосування. Враховуючи нерівномірний розвиток галузі у різних країнах, переклад тлумачних нафтогазових словників значно прискорив би обмін знаннями між колегами-носіями різних мов.

Переклад термінологій вузькоспеціальних галузей знань нині є одним із головних напрямків перекладацької діяльності. Перманентно зростаюча необхідність у розвитку мовних систем різних сфер діяльності створює значну необхідність у систематизації їх термінологій та доповненні їх новими лексемами. Галузеві тлумачні словники тут слугують цінним інструментом що для уніфікації галузевої термінології, яка існує у межах певної мови, що для її збагачення шляхом здобуття нових знань через переклад таких довідкових видань.

Термінологічні одиниці самі по собі є неоднозначним явищем. Їх переклад є складним процесом, який вимагає не тільки високого рівня знання мови, а ще й володіння певними навичками та перекладацькими техніками. У контексті галузі нафти та газу фахівцям з перекладу часто доводиться стикатися з термінами, які не мають еквівалентів у мові перекладу, метафоричними термінами та багатоконпонентними термінологічними одиницями. Тлумачні словники є свого роду викликом для перекладача, адже перед ним стоїть задача перекласти не лише термін, до якого наводиться дефініція, а ще й коректно відтворити саме пояснення, зробити його зрозумілим для реципієнта, адже воно, в свою чергу, також складається з великої кількості термінів, що, закономірно, створює додаткові складнощі.

Знаходження шляхів впоратися з цими викликами зумовлює актуальність нашого дослідження. Шляхи створення адекватного перекладу тлумачних нафтогазових словників не є ґрунтовно дослідженими, тому це питання потребує наукового підходу. Мета нашої роботи полягала саме у дослідженні специфіки перекладу тлумачних словників з галузі нафти та газу та виокремленні найдієвіших для них способів перекладу лексичних одиниць та перекладацьких трансформацій.

Для знаходження найпродуктивніших методів перекладу та трансформацій нами було виконано переклад шістнадцяти термінів разом з дефініціями та п'ятдесяти п'яти складних термінів, взятих з одномовного тлумачного словника «5000 Oilfield Terms: A Glossary of Petroleum Engineering Terms, Abbreviations and Acronyms» та проведено його аналіз.

Методом суцільної вибірки було обрано приклади застосування способів перекладу та трансформацій. Їх було проаналізовано, а доцільність їх використання обґрунтовано.

Шляхом аналізу обраних прикладів було виокремлено найпродуктивніші способи перекладу лексичних одиниць та перекладацьких трансформацій, а також досліджено частоту застосування інших з них. Нами було упорядковано глосарій складних термінів з галузі нафти та газу (разом з

виконаним нами їх перекладом), у якому всі термінологічні словосполучення було перекладено одним і тим же способом перекладу, що підтвердило його високу ефективність при перекладі тлумачних словникових видань.

У процесі перекладу найбільшу складність становили складні термінологічні словосполучення, що зустрічаються у тексті оригіналу, принцип граматичної будови яких різко відрізняється від принципу їх побудови у мові перекладу; безеквівалентні терміни, відтворення яких іншою мовою вимагало пошуку альтернативного способу перекладу; метафоричні терміни, які не є характерними для україномовних текстів такого жанру. Правильне використання перекладацьких прийомів уможливило подолання наведених вище труднощів та сприяло досягненню адекватності відтвореного українською мовою тексту оригіналу.

Враховуючи все зазначене вище, можемо констатувати, що тлумачні словники з галузі нафти та газу є цінним ресурсом для збагачення мови та отримання нових знань, а їх переклад зумовлює інтернаціональний обмін досвідом, здобутим фахівцями з інших країн. Відтворення їх іншою мовою є комплексним та непростим процесом, у процесі якого виникає ряд складнощів, вирішити які можливо лише шляхом правильного застосування способів перекладу лексичних одиниць та перекладацьких трансформацій. Вони сприяють відповідності найголовнішому критерію, який вказує, що переклад якісний – його адекватності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березюк Т.І., Іщенко О.С., Пилипчук Р.В., Савченко О.В., Фещенко Н.М., Шушківський А.І.. Здобутки української енциклопедистики: коротка характеристика найважливіших видань. Інститут енциклопедичних досліджень НАН України. URL: https://web.archive.org/web/20160331121728/http://akademperiodyka.org.ua/docs/science_ukr12/Berezyk.pdf (дата звернення: 07.12.2023)
2. Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. Основи термінотворення : семантичні та соціолінгвістичні аспекти. К. : Вид. дім КМ Akademia, 2000. 218 с.
3. Довідкова література. Фармацевтична енциклопедія. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/5670/dovidkova-literatura> (дата звернення: 25.11.2023).
4. Збанацька О. М., Панчук Д. М. Бібліографія // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Бібліографія> (дата звернення: 15.11.2023)
5. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 576 с.
6. Книгознавство. Термінологічний словник : редакційно-видавнича справа, журналістика, поліграфія, видавничий бізнес, інформаційно-бібліотечна діяльність. Уклад.: Ю. В. Бондар, О. В. Гресько, В. О. Жадько, П. П. Куляс, П. І. Рогова, Л. В. Савенкова, Н. М. Сидоренко, О. І. Харитоненко, О. В. Харчук, Я. О. Чепуренко, В. І. Шпак. Київ. ВПК «Експрес-Поліграф», 2012. 304 с.
7. Корунець І.В. теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : підручник. Вінниця. «Нова Книга», 2001. 448 с.

8. Крайнікова Т. С. Енциклопедія // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Енциклопедія> (дата звернення: 12.11.2023).
9. Крайнікова Т. С., Женченко М. І. Анотація // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/Анотація> (дата звернення: 15.11.2023)
10. Кушнірова Т.В., Рева А.В. Особливості перекладу робототехнічних неологізмів у художній прозі Айзека Азімова/ Кушнірова Т.В., Рева А.В. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». 2021. № 51. Т. 3. С. 40–43. URL: <http://reposit.nupp.edu.ua/handle/PoltNTU/10327>
11. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т.2. Авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. 624 с. (Енциклопедія ерудита)
12. Михайлова Т. В. Семантичні відношення в українській науково-технічній термінології: Автореф. дис.... канд. філол. наук. Х., 2002. 20 с.
13. Огієнко І. Давні «глоссарії-азбуковники». Перші українські словники // Записки НТШ. Львів, 1907, т. LXXIX, кн. V, с. 58—61.
14. Панько Т. І., Кочан І.М., Мацюк Г.П. Українське термінознавство : підруч. для студ. гуманітар. спец. вищ. навч. закл. Львів : Світ, 1994. 215 с.
15. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
16. Українська бібліотечна енциклопедія. Українська бібліотечна енциклопедія. URL: <https://ube.nlu.org.ua/article/Навчальний%20посібник> (дата звернення: 25.11.2023)
17. Українська мова: Енциклопедія / Ред. колегія Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 824 с.
18. Швецова-Водка Г. М. Типологія документа : Навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів культури і мистецтв. Київ : Кн. палата України, 1999. 68 с.

19. 5000 Oilfield Terms: A Glossary of Petroleum Engineering Terms, Abbreviations and Acronyms. George E. King Engineering. URL: <http://www.gekengineering.com/>
20. Christopher Kasperek, "The Translator's Endless Toil", The Polish Review, vol. XXVIII, no. 2, 1983, pp. 84-87.
21. Clugston M. J., Lord N. J. The Penguin dictionary of science. 3rd ed. London : Penguin Books, 2009. 744 p.
22. Collison, R. L., Encyclopaedias: Their History Throughout the Ages: A Bibliographical Guide with Extensive Historical Notes to the General Encyclopaedias Issued Throughout the World from 350 BC to the Present Day, Hafner, New York, 1964. 334 pp.
23. Definition of Dictionary. Merriam-Webster: America's Most Trusted Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/dictionary> (date of access: 19.11.2023)
24. Definition of Index. Merriam-Webster: America's Most Trusted Dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/index> (date of access: 25.11.2023)
25. Denis Diderot and Jean le Rond d'Alembert Encyclopédie. University of Michigan Library: Scholarly Publishing Office and DLXS. URL: <https://quod.lib.umich.edu/cgi/t/text/text-index?c=did;cc=did;idno=did2222.0000.004;rgn=main;view=text> (date of access: 12.11.2023)
26. Handbook - Definition, Meaning & Synonyms. Vocabulary.com. URL: <https://www.vocabulary.com/dictionary/handbook> (date of access: 25.11.2023)
27. Howard Jackson. The Bloomsbury Handbook of Lexicography. Bloomsbury Publishing. ISBN 978-1-350-18172-4.
28. Language localization: What Is It And Why Is It Needed?. HitechNectar. URL: <https://www.hitechnectar.com/blogs/language-localization-service-needed/> (date of access: 23.11.2023)

29. LibGuides: Specialized Reference Sources: Definitions. LibGuides at University of South Carolina Upstate. URL: https://uscupstate.libguides.com/Specialized_Reference (date of access: 19.11.2023)
30. Mark Forsyth. The etymologicon. // Icon Books Ltd. London N79DP, 2011. p. 128
31. M. Snell-Hornby. The Turns of Translation Studies: New Paradigms or Shifting Viewpoints?. Philadelphia, John Benjamins, 2006. p. 133.
32. Nicholas Evans, Stephen Levinson. “The Myth of Language Universals: Language Diversity and Its Importance for Cognitive Science”. Behavioral and Brain Sciences 32, 2009. pp. 429–492.
33. Nordquist R. The Features, Functions, and Limitations of Dictionaries. ThoughtCo. URL: <https://web.archive.org/web/20220526182451/https://www.thoughtco.com/what-is-a-dictionary-1690450> (date of access: 19.11.2023)
34. ODLIS: Online Dictionary for Library and Information Science. URL: https://odlis.abc-clio.com/odlis_r.html (date of access: 19.11.2023)
35. Oil and Gas Drilling Glossary. IADC Lexicon. URL: <https://iadcllexicon.org/> (date of access: 07.12.2023)
36. Oxford Beginner’s Chinese Dictionary. Oxford University Press, USA, 2006. 512 p.
37. Oxford Languages and Google. URL: <https://languages.oup.com/google-dictionary-en/> (date of access: 21.11.2023)
38. Peter Erdmann, See-Young Cho. A Brief History of English Lexicography. Technische Universität Berlin, 1999.
39. Reference Book. Cambridge Dictionary: English Dictionary, Translations & Thesaurus. URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/reference-book> (date of access: 25.11.2023)

40. Reference book: definition and meaning. Collins English Dictionary. URL: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/reference-book> (date of access: 25.11.2023)
41. Reference Books. Characteristics & Types of Reference Books. Library & Information Management. URL: <https://limbd.org/reference-books-characteristics-types-of-reference-books/> (date of access: 25.11.2023)
42. Reference Books - Library & Information Science Education Network. Library & Information Science Education Network. URL: <https://www.lisedunetwork.com/reference-book/> (date of access: 25.11.2023)
43. Reference works classification scheme. Cambridge University Library. URL: <https://www.lib.cam.ac.uk/collections/departments/rare-books/rare-books-services/reference-works-classification-scheme> (date of access: 25.11.2023)
44. Reinhard Rudolf Karl Hartmann, Gregory James. Dictionary of Lexicography. London: Routledge, 2002. p. 36.
45. Research Guides: Cartographic Resources for Genealogical Research: Eastern Europe and Russia: Gazetteers. URL: <https://guides.loc.gov/maps-genealogy-eastern-europe/reference/gazetteers> (date of access: 25.11.2023)
46. Skeat W. W. Etymological Dictionary of the English Language. Creative Media Partners, LLC, 2022.
47. The Oxford Companion to the English Language, Namit Bhatia, ed., 1992, pp. 1,051–54.
48. Thesaurus.com. URL: <https://www.thesaurus.com/browse/handbook> (date of access: 25.11.2023)
49. The SLB Energy Glossary. URL: <https://glossary.slb.com/en/> (date of access: 21.11.2023)
50. What are the main techniques of translation?. Intertranslations. URL: <https://www.intertranslations.co.uk/what-are-the-main-techniques-of-translation/> (date of access: 25.11.2023)
51. W.J. Hutchins. Early Years in Machine Translation: Memoirs and Biographies of Pioneers. Amsterdam, John Benjamins, 2000

Додаток А

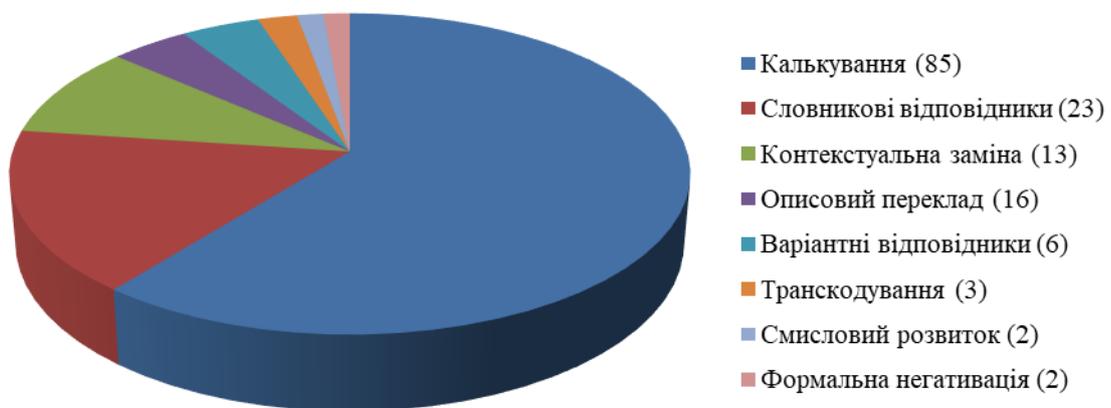
Глосарій нафтогазових термінів, перекладених методом калькування

Absolute Permeability	Абсолютна проникність
Absolute Porosity	Абсолютна пористість
Absolute Viscosity	Абсолютна в'язкість
Acid Inhibitor	Кислотний інгібітор
Bacterial Degradation	Бактеріальна деградація
Ball Valve	Кульовий клапан
Barite Plug	Баритова пробка
Biogenic Source	Біогенне джерело
Capillary Action	Капілярний ефект
Centrifugal Pump	Відцентровий насос
Complex Well	Складна свердловина
Delineation Well	Розмежувальна свердловина
Detonating cord	Детонуючий шнур
Deviated Well	Викривлена свердловина
Differential Pressure	Диференціальний тиск
Electric Logging	Електричний каротаж
Exfoliation Corrosion	Ексфоліативна корозія
External Phase	Зовнішня фаза
Filiform Corrosion	Ниткоподібна корозія
Float Valve	Поплавковий клапан
Gaging Nipple	Вимірювальний ніпель
Galvanic Anode	Гальванічний анод
Gray Shale	Сірий сланець
Gyroscopic Survey	Гіроскопічне дослідження
Hard Water	Жорстка вода
Heavy Oil	Важка нафта
Helical Buckling	Гвинтове з'єднання

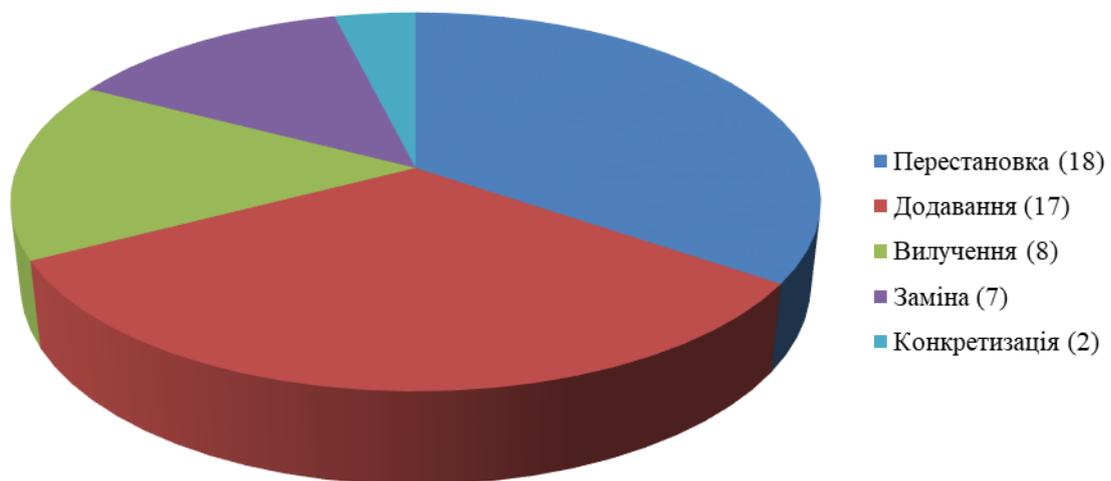
Horizontal Drilling	Горизонтальне буріння
Horizontal Well	Горизонтальна свердловина
Hydrostatic pressure	Гідростатичний тиск
Incompatible Waters	Несумісні води
Injection Valve	Впорскувальний клапан
Jet Pump	Струминний насос
Kinematic Viscosity	Кінематична в'язкість
Laminar Flow	Ламінарний потік
Laminated Sands	Шаруваті піски
Lean Gas	Скраплений газ
Lifting Frame	Підйомна рама
Magnetic Basement	Магнітний фундамент
Meandering Stream	Звивистий потік
Mechanical Filter	Механічний фільтр
Middle Distillates	Середні дистилати
Natural Fracture	Природна тріщина
Natural Gasoline	Природний бензин
Neutral Point	Нейтральна точка
Nitrogen Cushion	Азотна подушка
Normal Circulation	Нормальна циркуляція
Offshore Well	Офшорна свердловина
Oil Zone	Нафтова зона
Organic Deposit	Органічний депозит
Packer Fluid	Ущільнювальна рідина
Possible Reserves	Можливі запаси
Producing Well	Продуктивна свердловина
Recoverable Oil	Відновлювана нафта
Resieved Sand	Просіяний пісок

Додаток Б

Частота використання способів перекладу

Додаток В

Частота використання перекладацьких трансформацій

SUMMARY

Reference works as a phenomenon emerged in ancient times and throughout the history of mankind have been modified and taken on new forms. The main factor in its emergence and development was the evolution of man, language and speech, as well as the need to record and unify the knowledge about the surrounding world.

Modern reference materials exist in a large number of forms and have a considerable number of types, serving a variety of purposes. One of its most important types is the dictionary in all its existing forms. The most important among them are explanatory dictionaries, which are among the most informative among all other types of dictionary publications.

Highly specialized industry explanatory dictionaries serve as a tool for unifying the terminology of a particular field and at the same time as a valuable source of knowledge for specialists and scientists. Oil and gas dictionaries contain detailed explanations and applied knowledge gained over years of research and practical application. Given the uneven development of the industry in different countries, translation of oil and gas dictionaries would greatly accelerate the knowledge exchange between colleagues speaking different languages.

Today, translation of terminology in highly specialized fields is one of the main areas of translation activity. The ever-increasing need to develop language systems in various fields creates a significant need to systematize their terminologies and supplement them with new lexical items. Industry-specific explanatory dictionaries serve as a valuable tool both for unifying industry-specific terminology that exists within a particular language and for enriching it by gaining new knowledge through the translation of such reference publications.

Terminology itself is an ambiguous phenomenon. Its translation is a complex process that requires not only a high level of language proficiency, but also the possession of certain skills and translation techniques. In the context of the oil and gas industry, translators often have to deal with terms that have no

equivalents in the target language, metaphorical terms, and multi-component terminology. Explanatory dictionaries are a kind of challenge for a translator, as they have to translate not only the term to which the definition is given, but also correctly reproduce the explanation itself, making it understandable to the recipient, as it, in turn, also consists of a large number of terms, which naturally creates additional difficulties.

Finding ways to cope with these challenges is what makes our study relevant. Ways to create an accurate translation of oil and gas explanatory dictionaries have not been thoroughly researched, so this issue requires a scientific approach. The purpose of our work was to study the specifics of translating oil and gas explanatory dictionaries and to identify the most effective ways of translating lexical items and translation transformations.

To find the most productive methods of translation and transformations, we translated sixteen terms along with their definitions and fifty-five complex terms taken from the monolingual dictionary “5000 Oilfield Terms: A Glossary of Petroleum Engineering Terms, Abbreviations and Acronyms” and analyzed it.

Examples of transformations and translation methods application were selected using the continuous sampling method. They were analyzed, and the expediency of their use was substantiated.

By analyzing the selected examples, we identified the most productive ways of translating lexical units and translation transformations, and also studied the frequency of other methods. We have compiled a glossary of complex oil and gas terms (along with their translations), in which all terminological phrases were translated using the same translation method, which has confirmed its high efficiency in translating explanatory dictionaries.

In the process of translation, the most difficult were complex terminological phrases found in the original text, the principle of grammatical structure of which is strikingly different from the principle of their construction in the target language; non-equivalent terms, the re-creation of which in another language required the search for an alternative method of translation; metaphorical terms

that are not typical for Ukrainian-language texts of this genre. The correct use of translation techniques made it possible to overcome the above difficulties and contributed to the accuracy of the original text reproduced in Ukrainian.

Taking into account all the above, we can state that oil and gas explanatory dictionaries are a valuable resource for enriching the language and gaining new knowledge, and their translation leads to an international exchange of experience gained by specialists from other countries. Reproducing them into another language is a complex and challenging process, which raises a number of difficulties that can only be solved by correctly applying the methods of lexical units translation and translation transformations. They contribute to compliance with the most important criterion that indicates that a translation is of high quality – its accuracy.

Keywords: translation, dictionary, oil and gas, translation methods, translation transformations.